T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

RESİM ANASANAT DALI

Yüksek Lisans Tezi

1960 SONRASI ÇAĞDAŞ SANATTA EKOLOJİK TEMELLİ YAKLAŞIMLAR

Hazırlayan

Berna DOLMACI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Borga KANTÜRK

İzmir / 2023

T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

RESİM ANASANAT DALI

Yüksek Lisans Tezi

1960 SONRASI ÇAĞDAŞ SANATTA EKOLOJİK TEMELLİ YAKLAŞIMLAR

Hazırlayan

Berna DOLMACI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Borga KANTÜRK

İzmir / 2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "1960 Sonrası Çağdaş Sanatta Ekolojik Temelli Yaklaşımlar" adlı çalışmanın tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün ……/ ……/ ……. tarih ve …… sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği' nin …….. maddesine göre Resim Yüksek Lisans öğrencisi Berna Dolmacı'nın "1960 Sonrası Çağdaş Sanatta Ekolojik Temelli Yaklaşımlar" konulu tezi incelenmiş ve aday ……/ ……. / ……... tarihinde, saat …….'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ……. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anasanat dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin …….. olduğuna oy …… ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE ÜYE

ÖZET

1960 Sonrası Çağdaş Sanatta Ekolojik Temelli Yaklaşımlar başlıklı tezi, çağdaş sanatta ekolojik yaklaşımların ortaya çıkışı ve gelişimine odaklanarak, sanat ve ekolojinin kesişiminim araştırıyor. 1960'lardan bu yana sanatçıların ekolojik meselelerle nasıl ilgilendiklerini, geleneksel sanat kavramlarına nasıl meydan okuduklarını ve çevre bilincine ve sürdürülebilirliğe nasıl katkıda bulunduklarını araştırıyor. Genel olarak tez, çağdaş sanatta ekolojik yaklaşımların önemini vurgulamaktadır. Çevre bilincini artırma, eleştirel diyaloğu teşvik etme ve olumlu değişime ilham verme konusunda sanatın dönüştürücü gücünün altını çiziyor. Ekolojik ilkeleri ve temaları çalışmalarına entegre eden sanatçılar, insan-doğa ilişkisinin daha geniş bir şekilde anlaşılmasına ve hızla değişen dünyamızda çevre yönetiminin önemine katkıda bulunurken sanatsal çalışmalarımdaki doğa ilişkimin temelini araştırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Sanat, Ekolojik Sanat, Doğa, Çevre Bilinci, Biyo Sanat

ABSTRACT

The thesis "Ecological Approaches in Contemporary Art after 1960" focuses on the emergence and development of ecological approaches in contemporary art, exploring the intersection of art and ecology. It investigates how artists have engaged with ecological issues since the 1960s, challenged traditional notions of art, and contributed to environmental consciousness and sustainability. In general, the thesis emphasizes the significance of ecological approaches in contemporary art, highlighting the transformative power of art in increasing environmental awareness, fostering critical dialogue, and inspiring positive change. By integrating ecological principles and themes into their works, artists contribute to a broader understanding of the human-nature relationship and the importance of environmental stewardship in our rapidly changing world. The research aims to delve into the foundations of my artistic practice, exploring the fundamental relationship between nature and my artistic endeavors.

Keywords: Contemporary Art, Ecological Art, Nature, Environmental Awareness, Bio Art

ÖNSÖZ

Doğa ile ilişkim çocukluğuma ve annemle kurduğum ilişkiye işaret ediyor. Doğanın ve annemin üstümde kurduğu muhafazakar ilişki, her zaman huzurlu ve korunaklı alanda olduğumun hissine kapılmama sebep olmuştur. Tek bir şeyin işareti olmayan doğa üzerinden ilerleyen imgeler, sonrasından doğa ile doğrudan bütünleşme üzerine evrildi. Çocukluğuma ait en belirgin anıların içinde yeralan sümüklü böcek ve okaliptüs ağacı doğa ile kurduğum ilişkide sadece birkaç sembolden biri. Bu bağlamda çocukluğumdaki oluşan kodlar, çalışmamın bazen konusu bazen de malzemesi halini aldı.

Tez sürecinde de çocukluğumda iz bırakmış doğa kavramı üzerinden ilerleyerek sanatta ekolojik yaklaşımı benimseyip hassasiyet gösteren başlıca sanatçılara yer verilmiştir. Bu süreçte yanımda olan aileme, Habip Bey'e, Aslıhan Güçlü'ye ve Danışmanım Borga Kantürk'e sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ …….…… ii

TUTANAK ……..…..….iii

ÖZET ……...…...iv

ABSTRACT …….……v

ÖNSÖZ ……....vi

İÇİNDEKİLER ……..…..vii

GÖRSEL DİZİNİ ……..…...ix

GİRİŞ …….…….. 1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKOLOJİ KAVRAMI VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1.1 Ekoloji Bağlamında İnsan ve Doğa İlişkisinin Kökenleri……...4

1.1.1 Doğa Felsefesinde İnsan- Doğa İlişkisi ……..… 4

1.1.2 Rönesans ve Aydınlanma Döneminde İnsan- Doğa İlişkisi …….…..6

1.1.3. Sanayi Devrimi ve Sonrasında İnsan- Doğa İlişkisi ……. 8

1.2 Ekolojik Düşüncenin Ortaya Çıkışı ve Teorileri ……9

1.1.1 Yeşil Vizyon ……12

1.2.2 Ekosistem Ekolojisi ……..13

1.2.3 Sosyal Ekoloji ……..14

1.2.4 Eko Feminizm ……..15

1.2.5 Derin Ekoloji ……16

İKİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ SANATTA EKOLOJİK PERSPEKTİFLER

2.1 Sanat ve Doğa Arasındaki İlişkiye Tarihsel Bir Bakış ……19
2.2 1960 Sonrası Çağdaş Sanatta Ekolojik Yaklaşımlar ……...30
2.2.1 Arazi Sanatı ……..31
2.2.2 Ekolojik Sanat ……..35
2.2.3 Biyo Sanat ……37

2.3 Ekolojik Sanat Uygulamaları ve Stratejileri …….……40
2.3.1 Sanat Yoluyla Çevre Aktivizmi …….….40
2.3.2 Ekolojik Müdahale Olarak Sanat …….….44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSANIN DOĞAYA TAHAKKÜMÜ ÜZERİNE VAVELYA PROJESİ

3.1 Projenin Arka Planı …… ……. ..……49
3.2 Projenin Konsepti ……. …….……..50
3.3 Projenin Üretim Tekniği ve Malzemeler …….…...52
3.4 Projenin Gerçekleşme Süreci …….…….54
3.5 Projenin Sunumu ve Sergileme …….…..55

SONUÇ ……...58
KAYNAKÇA …….……60
ÖZGEÇMİŞ

GÖRSEL DİZİNİ

Görsel 1. Göbeklitepe Kuş Figürleri ……..…… ..19

Görsel 2. Polykleitos, Doryphoros, Roma Dönemi Kopyası ……..….20

Görsel 3. Leydi ve Tek Boynuzlu At,Flaman Duvar Halı, 15.yy……21

Görsel 4. Hubert ve Jan van Eyk, Gent Altar Panosu, Kuzuya Tapma, 1432…….21

Görsel 5. Sandro Botticelli, La Primavera, 1477-1482……...……22

Görsel 6. El Greco, Toledo Manzarası, 1596 ……....….23

Görsel 7. Nicolas Poussin, Yılan Tarafından Öldürülen Adam, 1648 …….…....24

Görsel 8. J.M.Wiliam Turner, Denizdeki Balıkçı, 1796 ……..…...…25

Görsel 9. Paul Cezanne, 109, 1904-1906 ……..….26

Görsel 10. Georges Braque, L'Estaque'deki Evler, 1908 ……..…27

Görsel 11. Giacomo Balla, Otomobil Hızı, 1913 ……..….28

Görsel 12. Marcel Duchamp, Bekarları Tarafından Soyulan Gelin, 1934……..…29

Görsel 13. Walter de Maria, Mile Long Drawing, 1968 ……....…...32

Görsel 14. Robert Smithson, Spiral Jetty'nin havadan görünüşü, 1970…….....…33

Görsel 15. Michael Heizer, City, 1972-2022……..…34

Görsel 16. James Turell, Roden Kraterin iç görüntüsü……..…34

Görsel 17. Herbert Bayer, Grass Mound, 1955……..……...…35

Görsel 19. Hans Haacke, Grass Grows, 1969……....36

Görsel 20. Harrison Stüdyo, Hog Pasture: Survival Piece……..37

Görsel 21. Eduardo Kac, GFP Bunny, 2000……...38

Görsel 22. Ken Rinaldo, Autopoiesis, 2000……39

Görsel 23. Hideo Iwasaki ve Oron Catts, Biyojenik Zaman Etiketi, 2010…….….40

Görsel 24. Olafur Eliasson, Ice Watch Enstalasyonu, 2014……42

Görsel 25. Mel Chin, Revival Field, 1991- günümüz,…….…43

Görsel 26. Joseph Beuys, 7000 Meşe Projesi, 1982…….....……46

Görsel 27. Agnes Denes, Buğday Tarlası'nın içinden detay, 1982……47

Görsel 28. Manavgat Yangınından kalan kuş bakışı görüntü, 2021……....49

Görsel 29. Vavelya, hazırlık süreci ve organik boya karışımı, 2021……..….51

Görsel 30. Vavelya, hazırlık sürecinden organik boya karışımı.2021……..…...52

Görsel 31. Vavelya, mutfak artıklarından detay, 2021……....53

Görsel 32. Vavelya, Bez üzerine, kil, kül, kına, zeytin, şalgam, muz kabuğu, kekik, karabaşotu, nane, lavanta, seviz yaprağı ve ceviz kabuğu, çay, kahve, okaliptüs yaprağı, chia, haşhaş, 13x6m, 2022, Detay…….……..…54

Görsel 33. Vavelya, Bez üzerine, kil, kül, kına, zeytin, salgam, muz kabuğu, kekik, karabaşotu, nane, lavanta, seviz yaprağı ve ceviz kabuğu, çay, kahve, okaliptüs yaprağı, chia, haşhaş, 13x6m, 2022, Detay……...….55

Görsel 34. Vavelya, Bez üzerine, kil, kül, kına, zeytin, şalgam, muz kabuğu, kekik, karabaş otu, nane, lavanta, seviz yaprağı ve ceviz kabuğu, çay, kahve, okaliptüs yaprağı, chia, haşhaş, 13x6m, 2022, Detay…….…56

Görsel 35. Vavelya, Bez üzerine, kil, kül, kına, zeytin, şalgam, muz kabuğu, kekik, karabaş otu, nane, lavanta, ceviz yaprağı ve ceviz kabuğu, çay, kahve, okaliptüs yaprağı, chia, haşhaş, 13x6m, 2022…….....57

GİRİŞ

Sanayi Devriminden başlayarak gelişen teknoloji ve insanın doğa üzerindeki hakimiyeti, dünya üzerinde geri dönüşü olmayan fiziki değişikliklere neden olmuştur. Doğa üzerindeki bu geri dönüşü olmayan etki, 1990 yılında Paul Crutzen tarafından İnsan Çağı ya da daha yaygın kullanımıyla Antroposen Çağı olarak adlandırılmıştır. Biyolojik, kimyasal ve jeolojik değişimlerde insan faktörünün etkisinin altını çizmek için kullanılan bu terim, sanayileşme, kentleşme, ormansızlaşma, arazi kullanım değişikliği, kirlilik ve iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonları gibi insan faaliyetlerinin doğaya etkisinin altını çizen jeolojik bir dönemi ifade eder (Edwards, 2015).

İnsan eylemlerinin Dünya'nın ekosisteminde, biyolojik çeşitliliğinde, atmosferinde ve jeolojik süreçlerinde önemli ve uzun süreli değişikliklere neden olması, plastik kirliliği, nükleer silah testlerinden kaynaklanan radyoaktif izotoplar ve atmosferdeki karbondioksit seviyelerinde önemli artışla birlikte jeolojik ve çevresel anlamda çeşitli duyarlılıkların da oluşmasına neden olmuştur. Ekolojik krizlerin ve insanlığın çevre üzerindeki etkisinin artmasıyla birlikte sanatçıların dikkatleri bu krizler ve etkiler üzerine toplanmaya başladı. Çağdaş sanatın da uzun süredir toplumsal kaygıları eleştirel bir yaklaşımla ele alması, ekolojik temelli yaklaşımların benimsenmeye başlamasına neden oldu.

1960 Sonrasında Çağdaş Sanatta Ekolojik Temelli Yaklaşımlar başlıklı tez çalışmamda da çağdaş sanatta insan doğa ilişkisinin temel alındığı, ekolojik duyarlılıkların sanatta ortaya çıkışı ve bu alanda çalışan sanatçıların çalışmalarından örnekler üzerinde duracağım. Sanatçıların çevre sorunlarıyla uğraştığı, geleneksel yaklaşımlardan uzaklaşarak doğa ile olan ilişkimizin daha derin bir şekilde anlaşılması için çeşitli öneriler getirdiği yaklaşımlar tezimin ana çerçevesini oluşturmaktadır. Bu araştırma, teorik temelleri, sanatsal stratejileri derinlemesine inceleyerek, sanat, ekoloji ve sürdürülebilirliğin çok yönlü kesişimlerini ortaya çıkartmayı amaçlamaktadır.

Tezin ilk bölümünde, insan ve doğa ilişkisinin gelişim süreci incelenmiştir. Antik Yunan felsefesinden Aydınlanma düşüncesine kadar süreç içerisindeki değişime odaklanılarak Platon, Aristoteles, Descartes ve Bacon'un doğa konusunda düşünceleri

irdelenmiştir. İnsan ve doğa ilişkisinin dönüştüğü ve tezimin ana konusunu oluşturan ekolojik yaklaşımların ilk olarak ortaya çıktığı Sanayi Devrimi ve sonucunda ortaya çıkan Modernizm'in doğaya bakışı da bu bölüm içerisinde değerlendirilmiştir. Bu bölümde ayrıca Modernizm'in getirisi olan sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan çevre krizleri üzerinden ekolojik düşüncenin doğuşu ve kavramlarına yer verilmiştir. Yeşil Vizyon, Ekosistem Ekolojisi, Sosyal Ekoloji, Eko Feminizm ve Derin Ekoloji teorileri üzerinden 20. yüzyılın sonundan günümüze kadar olan süreçteki insan doğa ilişkisi ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümünde insan doğa ilişkisinin sanata olan yansımaları incelenmiş, tezin ana konusunu oluşturan 1960 sonrasında gelişen sanatsal yaklaşımlar ele alınmıştır. Modernizmin sorgulanmasında etkili bir rol oynayan sanatın doğaya bakışından başlayarak tezin ana konusu olan 1960 sonrasında çağdaş sanatta gelişen ekolojik yaklaşımlar örneklendirilmiştir. Ekolojik Sanatın ortaya çıkmasıyla birlikte Dünya'nın yaşam formları, kaynakları ve ekolojisini korumaya, canlandırmaya ya da iyileştirmeye yönelik sanat aracılığıyla yapılan öneriler, sanatçıların bir aktivist gibi hareket ederek politik, kültürel, etik ve estetik anlamda işlevsel konumunu göstermesi bakımından önemlidir. Bilim insanları, düşünürler ve sanatçıların iş birliği yaparak geliştirdikleri projeler doğanın restore edilmesi ve iyileştirilmesine katkıda bulunurken bir yandan da sanat aracılığıyla halkın bilinçlendirilmesinde etkili olmuştur. Arazi Sanatı, manzara fotoğrafçılığı, manzara resmi, Çevre Sanatı, Sürdürülebilir Sanat, Toprak Sanatı gibi Ekolojik Sanatın temellerini oluşturan hareketler bu bölümde ele alınmıştır. Ekolojik Sanatın tarihsel süreci sanatçılar ve çalışmaları üzerinden örneklendirilirken 1998 yılında uluslararası birçok sanatçının bir araya geldiği EcoArt oluşumu özelinde Ekolojik Sanatın temel prensiplerine yer verilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ise, ekolojik bir duyarlılıkla yaptığım çalışmam Vavelya'nın arka planı, malzeme ve tekniği, konsepti, sunumu ve sergilemesi ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKOLOJİ KAVRAMI VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

BİRİNCİ BÖLÜM

EKOLOJİ KAVRAMI VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1.1 Ekoloji Bağlamında İnsan ve Doğa İlişkisinin Kökenleri

Ekoloji kavramı, kökenleri daha eski dönemlere kadar götürülebilse de aslında Sanayi Devrimi sonlarına doğru biçimsel bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle etik, politika ve felsefedeki akımların bir türevi olarak ele alınmaktadır (Laferriere & Stoett, 2004:14). Batı felsefesinin temel taşlarından olan Antik Yunan felsefesinde sıklıkla ele alınan doğa kavramı ekoloji kavramının öncülleri olarak değerlendirilebilir.

1.1.1 Doğa Felsefesinde İnsan ve Doğa İlişkisi

İnsanın doğayı bilinçli olarak felsefeye ilk konu edişi M.Ö. 6. ve 4. yüzyılda Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu'da etkinliğini gösteren Doğa Felsefesi olmuştur. Doğayı düşüncenin temel meselesi olarak ele alan Doğa Felsefesi, din ve mitolojinin dışına çıkarak var olanın ve nedenlerinin araştırılmasında doğayı temel almışlardır. Arkhe olarak adlandırılan temel kaynağın su olduğunu belirten Thales, Doğa Felsefesinin başlangıcı sayılmaktadır (Çüçen, 2011:1). Thales'in öğrencileri Anaksimandros ve Anaksimenes de Thales'in yaklaşımı benimseyerek ilerlettiğini belirten Prof.Dr. Abdülkadir Çüçen, Felsefeye Giriş isimli kitabında Doğa Felsefecileri hakkında şunları belirtmiştir;

> "Bu filozofların evreni açıklarken kullandıkları ortak şey, doğa, doğanın gözlemi ve onun akılsal açıklamaları idi. Bu sebeple onların yaptığı felsefeye "doğa felsefesi ya da varlık felsefesi" denmiştir. Bu ilk doğa filozofları dış dünyayı gözlemlemiş ve çokluk olduğunu görmüşler; bu çokluğun ancak ve ancak onun kendisinden çıktığı veya türediği bir birliğe indirgenebildiği zaman anlaşılır hale gelebileceğini ve dolayısıyla açıklanabileceğini düşünmüşlerdir. Bundan dolayı ilk doğa filozofları arkhe (ana madde sorunu) problemi ile uğraşmışlar ve her şeyi, arkhe'nin değişik görünümleri olarak açıklamışlardır." (Çüçen, 2011:1)

Anaksimandros, tüm canlı varlıkların aperion olarak tanımladığı sınırsız bir maddeden ortaya çıktığını ileri sürerken bu maddeyle yaşamın birbirlerine bağlı

olduklarını belirtmiştir. Herakleitos ise doğal dünyanın temel yönleri olarak akış ve değişim kavramlarını ele almış, gerçekliğin dinamik ve birbirine bağlı doğasını vurgulayarak bu düşüncenin gelişmesinde etkili olmuştur (Balanuye, 2019: 54).

Sokrates'in doğa yaklaşımı, kendisinden önce gelen diğer filozoflardan ayrılan ve insanı merkeze koyan bir yaklaşım içermektedir. Bu nedenle doğaya yaklaşımı insan üzerinden olmuş ve Aydınlanma Dönemiyle birlikte etkisini arttıracak olan doğanın insanın hizmetinde olması fikrine zemin hazırlamıştır. Felsefenin takıntılı bir şekilde insan öznesine dönmesine ve birincil merkez nokta halini almasının sebeplerinden bir diğeri ise Sokrates felsefesini devam ettiren Sofistlerden Protagoras'dır. Protagoras'ın "İnsan her şeyin ölçüsüdür.'' Tanımı felsefi bir kırılma yaratmış ve insan öznesini felsefenin ana unsuru haline getirmiştir (Balanuye, 2019: 55).

Platon'un doğa yaklaşımı organikçi bir evren görüşünü destekler. İnsanlara, hayvanlara ve toprağa atfettiği değerler bütünüyle ilgili diyaloglarında insanların çevreyle ilgili kaygılarına dikkat çekerken aynı zamanda insanmerkezli olmaktan uzaklaşarak doğayı korumayı amaçlayan bir yaklaşım sergiler (Erck, 2022:53). Kültürel ve çevresel sürdürülebilirlik olarak değerlendirilen "Sağlıklı Şehir" anlatımında Platon, şehirde yaşayan vatandaşların tüketim, teknoloji, nüfus ve doğaya karşı tutumlarını tartışmaya açmıştır. İnsanların ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde tüketim yapmasını savunan Platon, sağlıklı şehir ideasında bir parçası oldukları doğaya saygı göstermeleri gerektiğini ileri sürer (Stone, 2018:105).

Aristoteles'in doğa kavramı ise Geç Antik Çağdan Orta Çağ'a kadar İslam dünyası da dahil olmak üzere Batı kültürüne egemen oldu ve 17.yy'da Galilei ve Descartes tarafından tanıtılan modern bilim kavramının temellerini attı. Aristoteles'in Metafizik adlı kitabında doğa, oluş ve büyüme süreçlerini içeren ve bunlardan oluşan hareketlerin bir bütünüdür. Değişimin kaynağı ve değişmekte olan varlıkların bütünü olarak tanımladığı doğa, aynı zamanda bazı değişmez biçimleri de içerir (Ross, 2018:110).

Evreni yöneten rasyonel bir düzenen inanan Zenon, Seneca, Epikteitos ve Marcus Aurelius'un içinde bulunduğu Stoa Felsefesi ise insanın doğa ile uyum içinde

yaşaması gerektiğini savundular. Her şeyin birbirine bağlı olduğunu ve kişinin daha geniş yaşam ağı içerisinde yerini tanımlamasının önemini vurguladılar. Doğayla uyum içinde yaşamak idealiyle insanı dünyayla ilişkisini açıklamaya çalışan Stoacılar, doğayı parçaları bir bütün oluşturan organik ve ruhani bir varlık olarak kabul ettiler (Alladakan, 2021:1).

Doğa felsefesi Hıristiyanlığın yayılmasıyla birlikte değişme uğramaya başladı. Tanrı ile yakından ilişkilendirilen doğa kutsal bir varlık olarak görüldü. Doğanın Tanrının varlığının bir işareti olarak görülmesiyle birlikte doğaya bakış teolojik bir biçime bürünmeye başladı. İnsan egemenliğinin doğanın sömürülmesi veya sınırsız kullanılması anlamına gelmediği bu yaklaşım, maddi dünya değerlerini ve kutsallığı doğa unsurlarına yüklemiştir. Doğadaki unsurların birer ruhları olduğu ve bu ruhların dışarıdan Tanrı tarafından yönetildiğini ileri sürdüler. Bu durumun bir örneği Orta Çağ döneminde ormanların ruhları olan birer varlık olarak tanımlanmasında görebiliriz (Aberth, 2013:65).

1.1.2 Rönesans ve Aydınlanma Döneminde İnsan ve Doğa İlişkisi

Büyük Kıtlık, Kara Veba ve Küçük Buz Devri gibi dünyadaki ilk ekolojik krizlerin yaşandığı Orta Çağ Döneminden sonra doğa ve insan ilişkisinin yeni bir aşamaya geldi. Avrupa'da yaşanan kültürel, entelektüel ve sanatsal dönüşüm, ekolojik bakış açısınında değişmesine neden oldu. İnsan ve çevre arasındaki karşılıklı bağlantılar, insan merkezli dünya görüşü ile doğal dünyaya duyulan hayranlık arasında ilerlemiştir. İnsanın Hümanizmle birlikte daha geniş ekolojik dokunun parçası olarak tanımlandığı Rönesans Döneminde sanatçılar, akademisyenler doğa ve doğadaki varlıklar üzerine çalışmalar ve gözlemler yaptıkları görülmektedir. Bilginin ortak tanımlarınında değişmesiyle doğa unsurlarına yönelen ilgi zaman içerisinde daha özenli ve bilinçli bir tutumun ortaya çıkmasında neden oldu (Hart, 1980:5).

Bilim insanlarının çalışmaları sayesinde Doğa Felsefesi, teoloji ve felsefenin yanında önemli bir konuma geldi. Ancak Rönesansın ilk dönemlerinde hala Hıristiyan teolojisindeki her şeyin değişmez bir şekilde belirlenmiş amaçlara doğru hareket ettiği inancı, bilim insanlarının da doğaya ilahi ve kutsal bir yaratım olarak bakmalarına neden oldu.

16.yy'la birlikte Doğa Felsefesi ve bilimsel araştırma arayışlarına ilginin artmaya başlamasıyla insan varoluşunun temel sorularına yeni bir bakış açısı geldi. Dönemin önemli felsefecilerinden Francis Bacon, felsefenin temeline insan aklı, insanın tanrıyla ilişkisi ve insanın insanla ilişkisini koyarakyeni insan merkezli bir anlayış getirdi. Bacon, doğanın özüne inip insanın menfaatleri doğrultusunda kullanılmasını savunuyordu. Deney ve düşünme yoluyla doğanın sınırlarının anlanması gerektiğini söyleyen Bacon, doğaya egemen olmanın yolunun ona boyun eğmekten geçtiğini belirtmiştir (Çüçen, 2011:2). Francis Bacon'un bu yaklaşımı bilimle birlikte doğayı dönüştürmenin ilk adımları olarak değerlendirilebilir.

Doğaya bilim yoluyla hâkim olma fikrinin yeni metodolojilerle birlikte gelişmesinde önemli katkıları olan Francis Bacon'ın yanında Galilei ve Descartes, insanın doğa üzerindeki hakimiyetini üzerine daha net yaklaşımlar geliştirdiler. Bilimin yavaş yavaş zamanın baskın gücü haline gelmesi Hıristiyan felsefesinin etkisini azaltmaya başlattı (Opie, 1987:2-17). Modern ilerleme fikrinin doğması bilimin dinden kurtularak laikleşmesine neden oldu.

18.yüzyılın başlarından itibaren bu laikleşme süreci David Hume, Johann Wolfgang von Goethe ve Immanuel Kant'ın çalışmaları da insan doğa ideolojisi üzerinde büyük etki yaratmıştır. Kant'a göre insanın doğaya artan müdehalesi, doğaya yönelik şüpheleri arttırdı. İnsanın nedenselliğini fiziksel amaçlara bağlayan Kant felsefesinin etkisi Modernizme kadar devam etti (Hart, 1980: 513-515). Modernizme giden bu yolda insan toplumun yaşam gücü olarak dinin yerine bilimi koydu. Bu görüşün sonucu, insan ve doğa ilişkisini tahakkümden kurtarmaktır. İnsan ya doğa yasalarına boyun eğmeli ya da onlara hâkim olmalıdır. Doğanın bilimle fethedilemesin, doğanın tanrıdan kopartılarak tamamen dünyevileştirilmesine neden oldu. Bacon ve Aydınlanma reformcularının bilimi

bir insan etkinliği olarak tanımlaması günümüzde karşı karşıya kaldığımız birçok ekolojik krizin temelini oluşturmaktadır (Hart, 1980:516).

1.1.3 Sanayi Devrimi ve Sonrasında İnsan ve Doğa İlişkisi

Bilimin insan refahı için faydalı bir araç olarak kabul edilmesi ve bu görüşün yaygınlaşmasıyla birlikte Avrupalı kaşiflerin kömür ve buhar gücüyle çalışan lokomotif, gemi ve araba gibi yeni icatları bulması makineleşmenin önünü açtı. Bununla birlikte hızla artan nüfus ve tüketim yeni hammadde ihtiyacını ortaya çıkardı. Demir ve çelik başta olmak üzere petrol, kömür gibi yeni yakıtların bulunması emperyalist sömürgeciliğin yayılması hızlandı. Bir yandan artan nüfus ve bu nüfus yoğunluğunun getirdiği yeni koşullar, hazır iş gücünün de ortaya çıkmasına neden oldu. Toplum yapısında da değişimlerin olduğu bir yandan nüfus artışı yaşanırken bir yandan da yeni sömürgeler nedeniyle Avrupa halklarının belirli zümrelerinin zenginleşmesini sağladı. Dinin azalan etkisi ve teknolojinin öneminin artması Amerikan'ın keşfiyle birlikte hammadde havuzunun genişlemesini sağladı (Hart, 1980:517).

18. yüzyılda İngiltere'de başlayan ve daha sonra diğer ülkelere yayılan modern tarihte Sanayi Devrimi olarak anılan dönem, tarım ve zanaat ekonomisinden sanayi ve makine imalatının egemen olduğu bir ekonomiye geçişi temsil eder (Britannica, 2023). Geleneksel ekonomi biçimlerinden teknoloji temelli bir ekonomi modeline geçiş, insan ve doğa arasındaki ilişkinin tamamen değişmesine de neden oldu. Karl Marx'ın "doğanın karşılıksız armağanları"[1] olarak tanımladığı hammadde, enerji ve iş gücü, yayılmacı, sömürücü ve sürekli büyüyerek günümüzde yaşadığımız ekolojik krizlerin temelini oluşturur (Cox, 2014:1). Sanayi Devrimi, modern ekonomik kalkınmayla birlikte yeni enerji ve teknoloji kaynaklarının elde edilebilmesi için doğanın insan eliyle değiştirilmesinin başlangıcı haline gelmiştir. Modernlik, ilerleme, büyüme ve evrim gibi

[1] Bkz. Karl Marx ve Friedrich Engels; Kominist Manifesto, 1888

yeni tanımların ekonomik olarak devletlerin ve toplumların yapısını değiştirmesi, Sanayi Devrimi olarak adlandırdığımız olgunun sosyal, kültürel ve ekolojik yansımalarını değerlendirmemiz açısından önemlidir.

Sanayi Devrimi sonrasında insanın çalışma ve yaşama yöntemlerindeki değişim, insanın kendi hayatını yeniden organize etme ihtiyacını doğurdu. Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan fabrikalar ve bu fabrikalarda çalışan işçiler için kurulan kasaba ve kentler, yeni bir yaşam ve çalışma şeklinin oluşmasını sağladı. Artan nüfus ve değişen çalışma biçimleri sağlıksız koşulların da meydana gelmesine neden oldu. Doğanın sunduğu imkanlara sınırsız sahip olduğunu düşünen insanın düştüğü acizlik hissi, aynı zamanda toplumsal eleştiririlerin de oluşmasını sağladı (Cox, 2014:12-14).

İnsan ve doğa ilişkisi, Sanayi Devriminden itibaren insanın faydalanabileceği ve doğayı denetleyebileceği pasif bir yapıya dönüşmüştür (Cox, 2014:66). Sanayi Devriminin ucuz iş gücü, ucuz hammadde ve ucuz toprak gibi ekosistemleri de etkileyen etkileri, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar doğanın yoğun olarak kullanılmasına neden oldu. Kapitalizmin yükselmesi, insanın doğayı bedava sömürebileceği düşüncesinden ortaya çıkmıştır. İnsanın dünyadaki her şeyden daha önemli bir varlık olarak gören bu ideolojiler, insan refahı ve kazancı için doğanın sınırsız sömürüsünün önünü açtı. Artan nüfus artışıyla birlikte tarım reformundan kaynaklı arazilerin açılabilmesi, gemilerin yapılabilmesi için ormansızlaştırma süreci başladı. Bununla birlikte Avrupa ticaretinin önemli kalemlerinden biri olan kürk ticareti nedeniyle de bir çok hayvanın yok olması bu sürecin sonuçlarından biridir. (Narlow, 2021).

1.2 Ekolojik Düşüncenin Ortaya Çıkışı ve Teorileri

Antik Yunanca'da οικοσ (oikos) ev ve λογια (logia) çalışma anlamına gelen ekoloji, insanlar da dahil olmak üzere canlı organizmalar ve onların fiziksel çevreleri arasındaki ilişkinin incelenmesini sağlayan biyolojinin bir alt dalı olarak ortaya çıkmıştır (Simonnet, 1990, s. 8).

Sanayi Devrimi ve sonrasındaki süreçte çevre sorunlarına yönelik ilginin artmasıyla birlikte insanın doğayla ilgili ilişkisine farklı yaklaşımlar ekolojik düşüncenin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Tarihsel olarak ekolojik düşünce biçiminin gelişmesi ise 1859 yılında Charles Darwin'in yazdığı "Türlerin Kökeni" kitabına kadar dayanmaktadır (Hart, 1980:517). Organizmaların birbirleriyle bağlantılı olduğu fikrini öne süren Darwin, canlıların evreleriyle olan ilişkisini bilimsel olarak incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bakımdan insanın çevresiyle olan ilişkisinin de bu bakış açısıyla ele alınması Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi Üyesi George Perkins Marsh'ın "İnsan Eylemiyle Değiştirlen Dünya" çalışmasında da kendini gösterir. İnsanın hayatta kalabilmesi için bütün ekosistemlerin bütünlüğüne ve tüm çevrenin sağlığına bağlı olduğu görüşü günümüzün ekolojik duyarlılıklarının temelini oluşturmaktadır (Hart, 1980:518).

1876 yılında Alman zoolog Ernst Haeckel'in Charles Darwin 'nin "doğanın ekonomisi" kavramına atıfta bulunarak yazdığı "Yaratılış Tarihi" isimli kitabında ekoloji kavramı ilk defa kullanmış oldu (Foster, 2021, s. 16). Canlıların varoluşlarının tüm çevresel koşullarla birlikte incelenmesi ve canlı organizmaların dış dünyayla ilişkilerini, yaşam alanlarını, geleneklerini, enerjilerini tanımlayan Haeckel, doğanın ekonomisi fikrinden hareket etmiştir (Pepper, 1996, s. 184). Darwin'in yok olma, tolerans aralığı ve dinamik tür gibi fikirleri evrim teorisini desteklerken ekoloji sayesinde doğaya yeni bir bakış açısı getirdi. Tür popülasyonlarının hesaplanması, türler arasındaki rekabet ve yok olma oranlarının gözlemlenebilmesi doğa bilimcileri tarafından bir kriz olarak görülmeye başlandı. Ekoloji sayesinde tüm türlerin var olabilmesi için tüm türlerin yaşadığı habitata değer verilmesi gerektiği fikri ön plana çıkmaya başladı.

Modernizm'in temel varsayımlarına ve insanı konumlandırdığı yere itiraz eden düşünürler Arthur Schopenhauer ve Friedrich Nietzsche, ekoloji kavramı direk kullanmasalarda ekolojik düşüncenin önünü açan ve daha sonrası için kültürel anlamda değişimi sağlayan insan ve doğa arasındaki daha geniş perspektifi sağlayan fikirler ortaya attılar. Schopenhauer' göre tüm varoluşun birbirine bağlılığı ve birliği, evrensel bir irade içinde gerçekleşiyordu. Bu iradenin tüm canlılara tezahür etmesinin ancak ortak bir özün kabulüyle gerçekleşebileceğini ileri süren Schopenhauer, yaşamın birbirine bağlı

olduğunu savundu (Oelschlaeger, 1991:459). Friedrich Nietzsche, insani değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini belirterek insan dışında kalan yaşamın daha bütüncül olarak ele alınması gerektiğini savundu. Nietzsche'nin Üstinsan (Ubermensch) kavramı, dar kişisel çıkarlarını aşan ve daha ekolojik bir dünya görüşünü benimseyen, Dünya ve sakinlerinin refahı için sorumluluk alan insan idealini yansıtır (Oelschlaeger, 1991:459-470).

Ekolojik düşüncenin düşünsel alandaki önemli dönüşümlerinden biri de Eleştirel Maksizim olarak ele alabileceğimiz Frankfurt Okulu düşünürleri aracılığıyla olmuştur. 1929 yılında Almanya Frankfurt Gothe Üniversitesi'nde Sosyal Araştırmalar Enstitüsü ile ilişkili sosyal teori ve eleştirel felsefe okulu olarak kurulan enstitü, kapitalist, faşist sistemlerden memnun olmayan entellektüellerden, akademisyenlerden ve siyasi muhaliflerden oluşuyordu (Held, 1980:14). Frankfurt Okulu'nun teorisyenleri, 20. yüzyılın liberal ve kapitalist toplumlarında meydana gelen çalkantılı ve gerici siyasetin yetersizliği karşısında Marksizm- Leninizm'i felsefi olarak ön plana alarak, toplumsal örgütlenmenin ve toplumsal geşişimin yapılabileceğinin alternatif bir yolunu öne sürdüler (Held, 1980:14). Gündelik hayatın eleştirisi olarak hayatın yeniden inşası üzerine üretilen teoriler, insan özünün yıkımını kapitalist düzenden kaynaklandığını ileri sürdüler. 1960'larda Fransa'da başlayan öğrenci hareketleriyle yeniden yükselen Yeni Sol perspektifi Frankfurt Okulunun teorisylenlerine dayanmaktadır.

Frankfurt Okulu teorisyenlerinden filozof ve sosyolog Herbert Marcuse'nin 1964 yılında çıkardığı "Tek Boyutlu İnsan" kitabı, ABD'de öğrenci hareketlerinin yükselişiyle beraber Yeni Sol hareketin söylemi haline geldi. İleri sanayi toplumlarını tanımlayan ve sanayi toplumuna hizmet eden doğayı kurtarmayı amaçlayan teoride, teknoloji ve bilimle elde edilen araçların insanı da araç haline getirdiği bunun sonucunda da insanın politik erkin meşrulaşmasında etkili hale geldiğini ileri sürer (Marcuse, 1997:117,124,125). Doğanın radikal dönüşümünü toplumun radikal dönüşümünün bir parçası olarak ele alır. Doğanın kontrol altına alınışının insanı kontrol altına alınması olarak dile getir.

Frankfurt Okulu teorisyenlerinden Jürgen Habermas, sivil itaatsizliğe öncelik verirken günümüze kadar uzanan çevre aktivistlerinin önünü açmıştır. Merkezsiz, heterojen, dağınık ve yaygın olan bu hareketler, zaman içerisinde kadın hakları savunuculuğu, savaş karşıtlığı, nükleer santrallere ve orman katliamlarına karşı çevre duyarlılığı olan hareketlere dönüşmüştür (Zengin, 2017:241).

1.2.1 Yeşil Vizyon

Amerikalı yazar ve doğa bilimci Henry David Thoreau, doğal dünyanın vahşi dünyasını keşfeden, Stoacı felsefeyi, Hindu ve Budist iç görülerini, Avrupa İdealizmi ve Romatizmini yazılarında barındıran eklektik bir düşünürdü. Yürümek (1862) ve Sivil İtiatsizlik (1866) yazdığı makalelerde vahşilik kavramına yaklaşımıyla vahşi yaşamın korunması gerekliliğine olan inancı ön plana çıkmıştır (Cannova, 2012:101). Thoreau'nun çevre estetiği, çevre etiği üzerine olana yaklaşımları 21. yüzyıl dilbilimcileri, felsefecileri ve aktivistleri tarafından yeniden ele alınmış ve popülerliği artmıştır.

Thoreau'nun vahşi korunmasının bir erdem olarak ele alması, insan ve doğanın karşılıklı bağımlılığı ve çevre yönetiminin önemi açısından geliştirdiği fikirler, Yeşil Vizyon olarak adlandırılan çevre hareketinin öncüllerinden biri olarak değerlendirilir. Tüm yaşam formlarının birbirine bağlı olduğunu kabul etmek ve hem insanların hem de çevrenin refahını sağlamak için sürdürülebilirlik uygulamalarını teşvik eden Yeşil Vizyon, doğa ile doğrudan, kişisel deneyimlerin önemine inanan bir yaklaşımdır. Kendini doğanın bir parçası haline getiren Thoreau da Walden (1854) ve Walking (1862) isimli makalelerinde küçük bir kulübede iki yıl geçirdiği deneyimleri anlatır (Thoreau, 2015). Bu deneyim sayesinde doğanın ritmine, insan ve çevre arasındaki bağları daha derinlemesine anladığını belirten Thoreau, aynı zamanda doğanın dönüştürücü gücüne inanıyordu. Doğanın bir ilham ve yenilenme kaynağı olarak ele alınması gerektiğine inan Thoreau, Yeşil Vizyonu, doğayla kişisel bağlatılar aracılığıyla oluşturulan içsel ve etik bir değerler bütünü olarak görmüştür. Çevre yönetimi ve doğal kaynakların korunması

konusundaki fikirleriyle de çevre hareketinin erken savunucularından biri olmuştur (Cannova, 2012:101-124).

Ekolojik düşünce içerisinde önemli bir etkisi olan Yeşil Vizyon, ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını ve restorasyonunu da kapsar. Koruma biyolojisi içinde ekolojik restorasyon, eskositemlerin bütünlüğünün korunması yeni bilimsel keşiflerle yanıt aranmasını sağlar (Cannova, 2012:120). Bu konuda çalışan önemli bilim insanlarından biri de Amerikalı doğa bilimci John Muir'dir. Amerika Birleşik Devletleri'nde milli parkların kurulmasında önemli rolü olan Muir, doğanın manevi ve estetik niteliklerini vuruglayarak korunması gerektiğine inanmıştır. Yosimite Milli Parkı için yazdığı kitapta doğadaki deneyimlerin dönüştürücü gücünü vurgular. Amerikalı ekolojist ve toprak etiği kavramını geliştiren Aldo Leopold ise doğal dünyay karşı etik sorumluluk fikrini ileri sürmüş ve modern çevre haretinin öncüsü olarak kabul edilmektedir (Oelschlaeger, 1991).

1.2.2 Ekosistem Ekolojisi

Ekolojik düşüncenin ivmesini kazanması 1960'larda yaşanan sosyo-politik, soyo-ekonomik, kültürel ve bilimsel alanlarda yaşanan değişimlerle olmuştur. Çevre duyarlılığının bir parçası, ideolojik bir yaklaşım olarak karşımıza çıkan ekolojik düşünce, çevresel bozulmaların artışı ve insanın doğanın bir parçası olarak yeniden konumlandırılmasıyla politik bir söylem haline gelmeye başlamıştır. Aktivist ve mikrobiyolog Rène Dubos, insanın doğası ile içinde bulunduğumuz gezegenin arasındaki ilişkiyi, sarsılamaz bütünlükte olan diyalektik bağ ile açıklar. İnsan ve doğa arasında kurulan bu diyalektiğin iki taraflı bir yaşam alanı olduğunu savunan Dubos, insan ve doğa arasında esnek ve yapıcı bir ilişki kurulmasnı teşvik etti (Morris, 2019: 130). Dubos'un ekolojik yaklaşımı "bütüncül" ya da "ekosistem ekolojisi" olarak tanımlanmaktadır. Ekosistem ekolojisi, yalnızca bireysel türlere veya bileşenlere odaklanmak yerine ekolojik sistemleri bir bütün olarak ele alır. İnsanların da dahil olduğu tüm canlı organizmaların fiziksel ve biyolojik etkileşimleri karmaşık ağlardan oluşsa da bu ağları oluşturan dinamiklerin anlaşılması daha geniş sistemlerinde anlaşılmasında

etkili olacaktır. Dubos'un çalışmaları çevre sağlığı, mikrobiyoloji, insan sağlığı olmak üzere disiplinlerarası bir yaklaşımla ortaya çıkmıştır. Farklı disiplinlerin biraraya gelerek bütünsel bir bakış açısıyla ele alınan Ekosistem Ekolojisi, insan - çevre etkileşimi ve sürdürülebilirliği açısından geniş bir kavram olarak karşımıza çıkıyor (Dubos, 1967:414-417).

1.2.3 Sosyal Ekoloji

1960'ların ortalarından itibaren hem küresel çevre hem de Amerikan sivil haklar hareketinin ortaya çıkmasıyla ortaya çıkan Sosyal Ekoloji, ekoloji ve sosyal konular arasındaki ilişkiyi ele alan Marksist bir teoridir (Best, 1998:334). Çevresel ve kişisel faktörler arasındaki kavramsal ilişkileri inceler. 1970'lerin sonlarına doğru nükleer enerjiye karşı yükselen hareketin içerisinde etkili bir rol oynayan Sosyal Ekoloji, ekolojik krizin toplumsal boyutlarına vurgu yapanken çevresel bozulmaların nedenlerini, modern kapitalist devletlerin büyük ölçekli sosyal yapılarındaki hiyerarşik ilişkilerden kaynaklandığını ileri sürer. Çevreye en duyarlı siyasi ve sosyal örgütlenmenin küçük ölçekli topluluklara ve üretim sistemlerine dayalı olduğunu savunur (Britannica, 2023). Sosyal Ekoloji teorisi, biyoloji ve toplumun doğasını, daha eksiksiz, bilinçli, etik ve rasyonel bir doğa kavramından ileriye taşıyarak biyokimya ve fizyolojinin ötesinde ütopik bir insan evrimini içeren "düşünen doğa" olarak tanımlanan bir felsefeyi temsil eder. İnsanlık, bu düşünce çizgisinde Dünya'nın organik gelişmesinin son aşamasıdır (Stokols, 2018:49).

Sosyal ekolojistler, Aydınlanma geleneğine bağlı kalıp, bu önemli değerlere vurgu yaparlar. Bireyin kendi sınırlarının olmasına ve özgürce yaşayabilmesine, toplumsal adaletin herkes için eşit dağılımına, aile ve toplumsal ilişki dinamiklerine, dinlerin özgür bir şekilde yaşanabilmesine gibi değerlerin tamamıyla ayrım gözetmeksizin yaşanması gerektiğini savunurlar. Böylelikle insan yaşamını ve dünyayı anlamanın birlikteliğin yardımlaşmanın önemini ve güzelliğini vurgular. (Morris, 2018, s. 254)

Ekolojik düşünce ve çevre hareketinin önemli isimlerinden biri olan teorisyen ve aktivist Murray Bookchin, Sosyal Ekoloji doktirinini öne süren önemli bir aktivisttir. Bookchin'in ekoloji teorisi, doğanın dengesi içinde canlı ve cansız varlıkların karşılıklı bağını içerir. Özgürlüğün Ekolojisi, Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı isimli kitabında Bookchin ekolojiyi şu şekilde tanımlamıştır;

> "Ekoloji bütünlük değişmez bir türdeşlik değildir, bunun tam tersidir; yani çeşitliliğin dinamik birliğidir. Doğada denge ve uyuma durmadan değişen farklılaşmayla, durmadan artan çeşitlilikle ulaşılır. Ekolojik istikrar, gerçekte, basitliğin ve türdeşliğin değil, karmaşıklığın ve çeşitliliğin bir fonksiyonudur. Bir ekosistemin bütünlüğünü koruma kapasitesi çevrenin tek biçimliliğine değil, çeşitliliğine bağlıdır." (Bookchin, 2019: 93)

Murray Bookchin'in toplumsal ve siyasi hareketler içerisindeki etkisi, ekoloji teorilerinde devrimci ve anarşist etkilerin görülmesine neden oldu. Avrupa ve Amerika'daki radikal geleneklerin yeniden düşünülmesi gerektiğini savunan Bookchin, "eko-anarşizm " adını verdiği ekoloji ve anarşizmi birleştirdiği bir teori ortaya attı. Bu teori, aklın rehberliğinde ahlaki ve merkezi olmayan, malların ihtiyaca göre dağılımı, meta ilişkilerinin çözülmesini çeren anarko-komünizm modelidir (Zengin, 2017:243). Bookchin'e göre komünler, kendi kendilerine yeterli olacak eko-topluluklardır. Doğal bölgelerin gelişimi ve organik toplulukların yaratılmasını sağlamak için doğada dengeli, koruyucu bir modelin yaratılmasını savunur. Bu model hem kapitalist düzeni beslememeli hem de kapitalist düzenin önemli araçlarından teknoloji içermelidir. Bookchin'in modeli ilkel dönemim ilkelerini modern zamana entegre etme üzerinedir (Zengin, 2017:244).

1.2.4 Eko Feminizm

Ekofeminizm, feminist hareketin bir uzantısı olarak insan ve doğa ilişkisini toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden değerlendiren bir teoridir. Terim, Fransız yazar Françoise d'Eaubonne tarafından 1974 yılındaki makalesinde yer aldı (Glazebrook, 2002:12-26). Ekofeminist teorinin içinde Materyalist Ekofeminizm, Sosyalist Ekofeminizm gibi birçok yaklaşım olması nedeniyle Ekofeminizm olarak ele alınacaktır.

Ekofeminist teori, kültür, ekomoni, din, politika, edebiyat ve ikonografide kadın ve doğa arasındaki bağlantıları araştırır. Doğanın sömürülmesi ve kadının sömürülmesi arasındaki benzerlikten hareketle, doğayı bir mülk olarak görmek, erkek kültürü ve erkeklerin doğa ve kadına nasıl hükmettikleri konusunda paralel yaklaşımlar önerirler. Hem kadınlara hem de doğaya saygı duyulması gerektiğini savunan Ekofeministler, dişinin üreme gücünün sömürülmesi, aşırı doğum oranı ve artan nüfusun doğal kaynakları yok etme noktasına geldiğini belirtirler (Glazebrook, 2002:12-14). Feminizm ve çevreciliğin doğası gereği bağlantılı olduğu konusunda ısrar eden Ekofeminsitler, ataerkil yapılanmanın kadın bedenine olduğu gibi doğayı da belirli kalıplara soktuğunu ileri sürerler.

Sosyal Ekoloji yaklaşımın içinde gelişen ancak günümüz feminist hareketi içerisinde etkili bir konuma gelen Ekofeminizm, cinsiyet temelli yaklaşımlara karşı bir hareketten ırk, sınıf ve kültürlere göre değişen ama temelinde kadınlara yüklenen temel sorumlulukların yeniden inşa edilmesine dönüşmüştür. Kadının doğa ile olan evrensel ve tarihsel ilişkisinin özellikle Batı kültüründe kadın bedeniyle özdeşleşmesinden hareket eden feminist tarihçi Carolyn Merchant, Hıristiyanlık düşüncesindeki Yaratılış mitinin, Kapitalizmin gelişmesinin ve Bilimsel Devrimin bu tahakkümle gerçekleştiğini ileri sürer (Beklan Çetin, 2005:63-70).

1.2.5 Derin Ekoloji

Derin Ekoloji, tüm canlı varlıkların ve ekosistemlerin içsel değerini, birbirine bağlılığını vurgulayan bir teoridir. Modern insan toplumlarının bu fikre göre yeniden yapılanması gerektiğini savunan Derin Ekoloji görüşü, biribirine bağlı bu ilişkiler kompleksinin hayati olmayan insan müdehalesinin tüm düzeni bozacağını ileri sürer. İnsan dışındaki doğanın bir varlık olduğu düşüncesini savunan Derin Ekolojistlerin temel ilkesi, bir bütün halinde yaşayan çevrenin, insan kullanımına yönelik araçsal faydalarından bağımsız olarak, yaşamak ve gelişmek için temel ahlaki yasal haklara sahip olduğunun kabul edilmesi ve saygı gösterilmesi gerektiği inancıdır (Smith, 2014:141-156).

Norveçli filozof Arne Næs'in 1973 yılında yazdığı makaleyle literatüre giren Derin Ekoloji teorisi için Næs, doğayı özgürleştirme konusundaki gerçek motivasyonun ruhani ve sezgisel olduğunu belirtmiştir. Arne Næs, ekolojik uyumun bir denge içinde gerçekleşmesi gerektiğini evrenin gidişatına uyumlu normatif değerler ve kurallar içermesi gerektiğini belirten bir manifesto iletir. Eko- sofi olarak adlandırdığı bu teoriyi Næs, başkalarının bize ulaşması için, içinde bize ait bir ses bulunan farklı kişisel sistemler ve felsefik yaklaşımlar olarak açıklamıştır. Spinoza Felsefesi, Budizm ve Taoizm'den hareketle Eko-sofi kavramını ortaya atan Arne Næs, tüm canlıların içinde bulunduğu kendindelik halinin önemini savunur. Kendini gerçekleştirme ve biyosferik eşitlik önerisiyle simbiyotik olarak birbirine bağlı tüm organizmaların eşitlik içinde yaşaması gerektiğini ileri sürer. 1980'lerin ortalarında Eko sofi kavramı için günümüzde de geçerliliğini koruyan 8 ilke belirleyen Næs, çağdaş endüstriyel yaşamın rasyonalist zihniyetine ve ticari tutumuna karşı kapitalizim öncesi toplulukların gerçekliklerini yeni bir felsefi zemin üzerinde değerlendirmiştir (Çelik & Görentaş, 2021:15).

İnsan merkeziyetçiliğinin yayılması nedeniyle doğa için zararlı bir hale elen insan nüfusunun tıpkı tarihte yaşanan toplu ölümlerde olduğu gibi (salgın hastalıklarda ya da soykırımlar) dengeli bir biçimde azaltılması gerektiğini savunan Derin Ekolojistlerin bu görüşü, tarihçi Anna Bramwell gibi bazı eleştirmenler tarafından faşizan bir tutuma yol açabileceği kaygısıyla eleştirilmektedir (Çelik & Görentaş, 2021:16).

İKİNCİ BÖLÜM

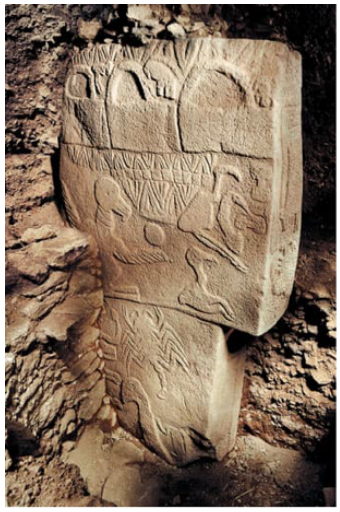
ÇAĞDAŞ SANATTA EKOLOJİK PERSPEKTİFLER

İKİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ SANATTA EKOLOJİK PERSPEKTİFLER

2.1 Sanat ve Doğa Arasındaki İlişkiye Tarihsel Bir Bakış

Sanat ve doğa arasındaki ilişkinin keşfi, tarih boyunca kalıcı bir tema olarak karşımıza çıkar. En eski mağara resimlerinden Modernizm'in radikal dönüşümlerine kadar sanatçılar, doğanın özünü yakalamaya, güzelliğini yorumlamaya ve doğayı taklit ederek dünyayla derin bağlarını kurmaya çalıştılar. Sanatın kökleri, insanın doğal dünyayla etkileşiminin güçlü ifadeleri olarak mağara resimleri ve kaya oymalarının ortaya çıktığı en eski uygarlıklara kadar izlenebilir. Fransa'daki Lascaux Mağara Resimleri, Amerika'nın güneybatısındaki bir tür kaya gravür sanatı olan petroglifler veya Göbeklitepe'deki hayvan figürleri (Görsel 1) gibi tarih öncesine ait olan sanat eserleri, hayvanları, manzaraları ve doğa unsurlarını tasvir ederek insanın doğayla kurduğu ilişkiyi gösterir (Farting, 2014:16).



Görsel 1. Göbeklitepe kuş figürleri, (Hubpages, 2022).

Erken dönem sanatsal arayışlar Antik Yunan Sanatıyla birlikte farklı bir aşamaya geçer. Doğaya karşı duyulan saygı ve mitolojik inançlarla bağlantısı, sanatçıların tarafından doğanın idealize edilmesine yol açtı. Doğanın idealize edilmiş uyumu, dönemin felsefi görüşleriyle paralel olarak ilerledi ve insan deneyimiyle bütünleşmesine neden oldu. Heykeltraş Polykleitos'un Doryphoros heykelinde (Görsel 2) olduğu gibi, insan bedeni ile doğa uyum içerisinde idealize edilmiştir (Başaran & Kasapoğlu, 2018:2838).



Görsel 2. Polykleitos, Doryphoros, Roma Dönemi Kopyası (Pompeiitourguide, 2023)

Antik Yunan Sanatının doğayı idealize etme yaklaşımı Hıristiyanlığın etkisiyle birlikte dini anlatılarla dönüşmeye başlamıştır. Sembolik ve alegorik anlatımların yoğun olarak kullanıldığı bu süreç içerisinde doğa, genellikle kutsal metinlerdeki sahneleri tasvir etmek için bir zemin ve süsleme aracı olarak kullanıldı. Doğanın unsurlarına sembolik anlamlar yüklendi. Örneğin ağaçlar Hayat Ağacı ya da Cennet Bahçesini temsil etmek için, hayvanlar İncil veya diğer kutsal kitaplarda manevi kavramlarla ilişkilendirildi (Görsel 3). Bu manevi değerler kimi zaman fantastik boyutlarda yaratıklarla iç içe geçmiş hale geldi. İlahi ve kozmik bir düzen ile bağlantı sağlamak için doğanın kullanılmasıyla doğanın tanrılaştırılması sağlandı (Metmesum, 2013).



Görsel 3. Leydi ve Tek Boynuzlu At, 15. Yüzyıl Flaman Duvar Halısı (Metmesum, 2013)

Erken Hollanda Resminin önemli temsilcilerinden Hubert ve Jan van Eyk kardeşlerin yaptığı Gent Altar Panosu'ndaki Kuzuya Tapınma sahnesinde doğanın arka planda bir süsleme unsuru olamaktan olmaktan ziyade özgün bir şekilde ele alınması bakımından önemlidir (Görsel 4). Sanatçıların doğa gözlemi, doğadaki unsurları tüm detaylarına sadık kalarak resmetmeleri, sanatçılar için yeni bir bakış açısını ortaya çıkartmıştır (Gombrich, 1999:239).



Görsel 4. Hubert ve Jan van Eyk, Gent Altar Panosu, Kuzuya Tapma, 1432 (Artnet, 2020)

Rönesans dönemiyle birlikte, doğa ve sanat arasındaki ilişki derinleşmeye başladı. Rönesans sanatında doğa, genellikle dini ve mitolojik anlatılar içinde zemin görevini sürdürdü. Ancak perspektif kazandırmakta da önemli bir işleve sahip oldu. Sandro Botticelli ve Raphael gibi sanatçılar, bir yer duygusu yaratmak için ağaçlar, çiçekler ve manzaralar kullandılar. Botticelli'nin Primavera tablosu hem doğanın yenilenmesi hem de canlılığını simgeleyen bir İlkbahar alegorisi olarak çiçeklerle dolu yemyeşil bir bahçe olarak yapılmıştır (Görsel 5). Rönesans sanatçıları geniş manzaraları yalnızca pitoresk bir zemin için değil aynı zamanda figürlerin duygusal durumlarını anlatan bir yaklaşımla hayata geçirdiler (Panofsky, 2012:158).



Görsel 5. Sandro Botticelli, La Primavera, 1477-1482 (Britannica, 2023)

Rönesans'ın biçim ve içeriği kusursuz bir uyumla resmetme çabası geometri ve simetriyi ön plana çıkartmıştır. Buna karşı formun maddesel yapıda betimlenmesi ilkesinden hareket eden Maniyerizm, abartılı, doğal olmayan, yapay renkler ve uyumsuz kompozisyonlar kullanarak sanatçıların düşsel duygularını sergiledikleri bir sanat hareketi yarattı. Bunun nedeni, insanı merkez alan düşünce yapısının gelişmiş olması olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle dinsel bir konunun işlenmediği, tamamen doğanın ön planda olduğu, renklerin sanatçının duygu durumunu belirttiği düşünülen El Greco'nun Toledo Manzarası eseri, Ekspresyonist hareketin öncüllerinden olması bakımından önemlidir (Görsel 6). Sanatçının Toledo kenti manzarası içinde kendi ruh halini gösterecek şekilde renkler kullanmıştır (Turani, 2010:398-399).



Görsel 6. El Greco, Toledo Manzarası, 1596 (Mozartcultures, 2018)

İnsanın merkeze alındığı ve bilginin ön plana çıktığı 17. yüzyıl Aydınlanma Döneminde sanatçılar, Klasik kültürü yeniden keşfettiler. Teknoloji ve felsefe alanındaki gelişmeler, sanatçılarda rasyonel sorgulamalara imkân verdi. Aklın ön planda olması sanatçıların doğanın tüm unsurlarını ele almasına neden oldu. Doğa ve sanat arasındaki bu ilişki, manzara resminin ön plana çıkmasına neden olmuştur. İnsan figürünün arkasında tamamlayan bir unsur olmaktan çıkan doğa, artık tek başına sanatın konusu haline gelmeye başlamıştı (Kohle, 2006:71:80). Doğanın yüce niteliklerinin izleyici için merak, huzur ve takdir duygusu uyandırması için doğanın tüm güzelliklerini ön plan çıkartılması sağlandı. Sanatçılar tarafından bozulmamış ve uyumlu olarak tasvir edilen doğa tasvirleri, manevi ve dini çağrışımlar uyandırarak insan varoluşunun aşkınlığını uyandırmaya çalışır. Manzara resimlerinde kullanılan ağaçlar, dağlar veya su kütleleri sembolik ve alegorik anlamlar taşıyordu. Antik Yunan ve Roma'nın sanatı ve felsefesinin yeniden keşfedilmesiyle birlikte doğa içerikli manzaralar ideali yansıtmaya başladı. Nicolas Poussin ve Claude Lorrain'in manzara resimleri, Klasisizm unsurları içeren bir idealizm içinde metaforik anlamlar yüklenmiş unsurlar içermektedir (Görsel 7). Doğanın insan üzerindeki hakimiyetinin altını çizen bu çalışmalar, daha derin anlatımlar, felsefi ve ahlaki temaların işlenmesi için sanatçılar tarafından kullanıldı (Britannica, 2023).



Görsel 7. Nicolas Poussin, Yılan Tarafından Öldürülen Adam, 1648 (Britannica, 2023).

Bilim ve aklın ön plana çıkartılması, Aydınlanma Dönemi Felsefesi vasıtasıyla olurken Sanayi Devrimine neden olacak şartları da oluşturmuştur. Bilim ve teknolojideki gelişmeler, 18. yüzyıldan itibaren modern sanayi toplumunun oluşmaya başlamasında etkili oldu. İnsan yaşamı, ilerlemeci bir düşünceyle yeniden yapılanırken, bilgi ve teknolojinin gelişimi, doğa üzerindeki insan etkisini de arttırdı. Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin sağladığı bireysel hak ve özgürlükler, sanatçılar tarafından hayal gücünü ön plana çıkartan, sezgiyi vurgulayan ve en önemlisi de doğayı kutsayan Romantizm hareketiyle farklı bir noktaya geldi. Modernliğin tüm bileşenlerine bir tepki olarak doğan bu hareket, Orta Çağ sanatını yücelten, kahramanlık vurgusu güçlü duyguların sanatçı tarafından vurgulandığı bir anlayış sergiler. Yüce tezahürünün ön planda olduğu, doğanın enginliği, ihtişamı ve gücünün sergilendiği J.M.W Turner'ın dramatik deniz manzaraları, doğanın değişen ruh haline uygun korku, merak ve aşkınlık duygularını tetiklemeyi amaçladı (Perpinya, 2014) (Görsel8).



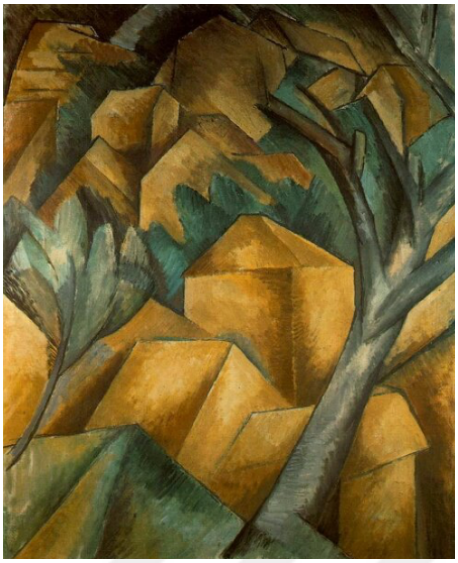
Görsel 8. J.M.Wiliam Turner, Denizdeki Balıkçı, 1796 (The New Art Gallery Walsall, 2018)

Sanayi Devrimin getirdiği toplumsal değişim, Romantizmin duygusal yoğunluğuna karşı bir tepki olarak tüm sosyal sınıflardaki insanların gerçekçiliğini ön plana alarak temsil eden sanatçılar, Romantizmin idealizmini reddettiler. Sanatın merkezine insanı koyan Realizm, özellikle 1839 yılında fotoğrafın keşfedilmesiyle birlikte sanatta büyük kırılmaların yaşanmasına neden oldu. Mercek sistemi ve kimyasal alandaki teknik gelişmeler, ışığın çeşitli maddelerden etkilenmesi, kompozisyonların düzletilmesi ve en önemlisi gerçekliğin temsili konusundaki becerisi, fotoğrafın tüm sanat dallarında radikal değişikliklere neden olmasını sağladı. Fotoğrafın gerçekliği temsil etmesi, özellikle resim sanatında derin değişikliklere neden oldu. Empresyonizmle birlikte sanatçılar, doğadaki sahneleri deneyimleyebilmek için atölyelerinden çıkarak doğada resim yapmaya başladılar. Renk, ışık, ton analizinin doğada yapılmaya başlanması daha canlı renkler, küçük fırça darbeleri ve gerçek yaşamdan konularla renk ve ışık çalışmalarının ortaya çıkmasına neden oldu (Moram, 2011:681). Örneğin Post Empresyonist olarak değerlendirilen Paul Cezanne'nın doğayı geometrik biçimde ele alması, doğanın temel unsurlarını soyut biçimlere dönüştürmesi dikkat çekicidir (Moram, 2011:681) (Görsel 9).



Görsel 9. Paul Cezanne, 109, 1904-1906 (Sleek Mag, 2007)

Gerçekçilik analizindeki bu değişim, formların bölünebilir olduğunun keşfedilmesiyle birlikte Kübizm hareketinin ortaya çıkmasına neden oldu. Pablo Picasso, Georges Braque gibi sanatçılar öncülüğünde dünyanın yeniden keşfedilmesi, gerçekçilik unsurlarından resmi kurtararak daha özgür bir yapıya kavuşmasını sağlarken tek bir bakış açısının reddedilmesini sağladı. Perspektifleri, formları ve nesnelerin unsurlarını parçaladılar (Görsel 10). Formun yeniden keşfi, doğanın da temsilinde yeni bakış açılarının ortaya çıkmasına imkân verdi. 20. yüzyılın en önemli sanat hareketlerinden biri olan Kübizm, doğadaki unsurları gündelik dünyadaki gazete, kumaş gibi unsurlarla bir araya getirerek birleştirdi. Bu yaklaşım gündelik yaşantı ve sanat arasındaki sınırları bulanıklaştırırken özellikle çevreci ve ekolojik sanattın temellerini attılar (Britannica, 2023).



Görsel 10. Georges Braque, L'Estaque'deki Evler, 1908 (Impart Art, 2023)

20. yüzyılın geleneksel sanat anlayışına meydan okuyan Fütürizm ve Dada Hareketi, sanatta radikal vizyonların ortaya çıkmasına neden oldu. Öncelikle teknolojik ilerleme ve modern teknolojinin yüceltilmesini benimseyen Fütürizm, makine çağının enerjisini ve dönüştürücü gücünü yücelten bir yaklaşım sergiler. Umberto Boccioni ve Giacomo Balla gibi fütürist sanatçılar, kentsel peyzaj ve insan-makine ilişkisine odaklanırken dolaylı olarak sanayileşmenin doğaya etkisini görselleştirdiler. Kentlere ve teknolojiye duyulan bu hayranlık insanın doğa üzerindeki hakimiyetinin göstermesi bakımından önemlidir (Britannica, 2023) (Görsel 11). Buna karşılık Marinetti ve diğer Fütürist sanatçılar, manifestolarında sanayileşmenin neden olduğu kirlilik, kentsel tıkanıklık ve doğa tahribatına karşı endişelerini dile getirdikleri görülmektedir (The Art Story, 2023).

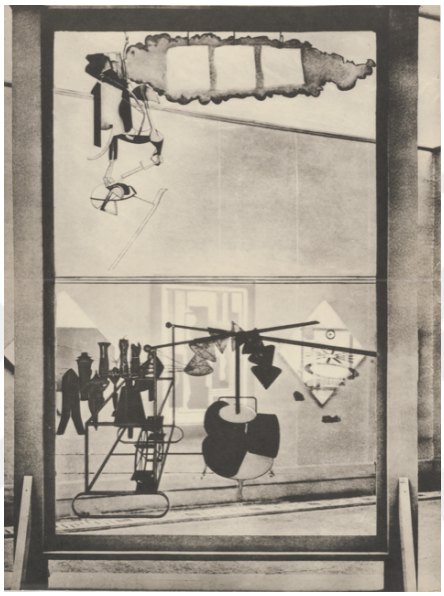


Görsel 11. Giacomo Balla, Otomobil Hızı, 1913 (Arte.it, 2023)

Modernizm'in ve hızla ilerleyen teknolojinin olumsuz bir sonucu olarak ortaya çıkan I. Dünya Savaşı, sosyal ve politik anlamda bir yıkıma neden olmuştur. Bu yıkımın bir sonucu olarak ortaya çıkan Dada Hareketi de geleneksel, toplumsal ve sanatsal normların yıkılması ve radikal bir yüzleşmenin gerçekleşmesi gerektiğini öne sürerek sanatsal anlamda bir başkaldırı ortaya çıktı. İzleyicini şok edilmesi ve sanat eserini yorumlamasına izin veren performans, sokak afişleri, dans, müzik hazır nesne (ready-made), fotomontaj, kolaj gibi yeni sanat formları ortaya koydular (Antmen, 2014:124). Hannah Höch, John Heartfield, Hans Arp gibi sanatçıların kolaj çalışamalarında doğanın primitif yaklaşımlarıyla birlikte Modernist yaşam şekline karşı formların uyumsuzluğunu temsil eden politik söylemli çalışmalar gerçekleştirdiler. Tüketim kültürü içerisinde hazır nesnenin yeniden değerlendirilebilir olmasını sağlamak ekolojik bir duyarlılığı gösterebilir (Elder, 2013: 156-158).

Dada fotomontaj ve kolajları ironik birer eleştiri mekanizması olarak kullanılırken Dada Hareketinin önemli isimlerinden Marcel Duchamp, pisuvar, bisiklet tekeri gibi hazır nesnelerle oluşturduğu çalışmalarında kavramsal düzeyde insandan yalıtılmış doğa manzarası fikrine karşı çıkar. Büyük Cam ya da Bekarları Tarafından

Soyulan Gelin isimli çalışmalarında makine parçaları, buluntu geometrik formlar, cam paneller arasına sıkıştırılmış ve Klasik Resim sanatını eleştiren bir yaklaşım karşımıza çıkar (Görsel 12) (Yıldız, 2016:144). Dada Hareketi direk olarak ekolojik bağlamda kaygıları açık bir şekilde ele almasa da Çağdaş Sanatçıların kullanacakları birçok yöntemi sanat dünyasında kazandırdırlar.



Görsel 12. Marcel Duchamp, Bekarları Tarafından Soyulan Gelin, 1934 (MoMA, 2023)

2.2 1960 Sonrası Çağdaş Sanatta Ekolojik Yaklaşımlar

Dada Hareketinin I. Dünya Savaşı'nın yıkımına karşı başlattığı sanatta radikal değişim önerileri, II. Dünya Savaşı'na kadar etkisini devam ettirdi. Marcel Duchamp ve Triztan Tzara gibi sanatçılar, yerleşik normları yıkmaya ve insanları toplumsal ve kültürel meseleler üzerine eleştirel düşünmeleri için kışkırtmaya çalıştılar. Mevcut iktidar yapılarına meydan okuyan, geleceğin sanatsal hareketleri için yol açan Dada, çağdaş sanatta kullanılacak olan sanatsal uygulama biçimleri için yol açtı.

II. Dünya Savaşı ve sonrası dönem tezimin ana konusu olan 1960 sonrası dönemin hazırlanması açısından kritik önem taşımaktadır. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Avrupa'dan Amerika'ya gelen sanatçılar radikal ve yenilikçi bir alan açarak deneysel sanat formları yaratmıştır. Amerika'da bulunan yeni nesil sanatçıların Dada Hareketindeki sanatçılarla diyalog içine girmesi Neo Dada olarak adlandırılan aslında Avangart Hareketin devamı olan yeni bir zeminin oluşmasını sağladı. Robert Rauschenberg ve Jasper Johns gibi sanatçılar, popüler kültürden, hazır nesne ve görüntülerden oluşturdukları çalışmalarıyla bu protest tavrı devam ettirdiler (Antmen, 2014:161-162).

1968 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Fransa'nın tutucu başkanı Charles De Gaule iktidarına karşı Nantarre Üniversitesi'nde başlayan öğrenci hareketi, giderek büyümüş ve işçi kesiminin de desteğini alarak ülke çapında ayaklanmalara, fabrika işgallerine ve genel grevlere neden olmuştur. 68 Hareketi olarak anılan bu eylemelerin etkisi tüm dünyada kültürel, toplumsal ve ekonomik anlamda geleneklerin reddedilmesi ve otoritelerin sorgulanmasına olanak sağladı (Şahin, 2014: 4-5). Aynı dönemde ABD'de Vietnam Savaşı'na karşı öğrenci eylemleri kendini göstermeye başladı. Vietman Savaşı'nda kullanılan portakal gazının hem insan hem de doğa üzerindeki etkilerine karşı ayaklanan öğrenci ve gençler savaşın bitirilmesi yönünde etkili eylemler gerçekleştirdiler. Bu eylemeler aynı zamanda kültürel bağlamda doğayla barışık, barışçıl ve otorite karşıtı Hippi kültürünün doğmasına neden oldu (Şahin, 2014: 6).

Mayıs Protestoları olarak da adlandırılan ve dünyanın çeşitli yerlerinde gerçekleşen biri dizi gösteri, grev ve sivil itaatsizlik eylemleri, geleneksel değerleri ve otoriter yaklaşımları reddederken sanatın kamusal alana yayılmasına ve sanatçıların daha geniş bir izleyici kitlesine ulaşmalarına neden oldu. Güncel sosyal ve politik konularla sanatçıların doğrudan ilgilenmesi geleneksel sanat kurumlarının toplum üzerindeki rolünün de sorgulanmasına neden oldu. Kavramsal Sanatın ön plana çıkmaya başlamasıyla birlikte düşünme ve toplumsal normlara meydan okuma çağdaş sanatın şekillenmesine neden oldu. Sanatçıların çevresel temaları doğrudan konu alınmaya başlamasıyla tüketim ve doğa üzerindeki tahribatın sanata yansıması kolaj, asamblaj uygulamalarında malzeme olarak, performanslarda da izleyicileri ekoloji konusunda konumlarını düşünmeye davet eden provakatif çalışmaların ortaya çıkmasına neden oldu. Sanat, ekoloji ve aktivizm arasında oluşmaya başlayan bu diyalog, insan-doğa ilişkisini, sanayileşmiş ve tüketim kültürüne odaklanmış izleyici için eleştirel bir düşünme biçimi ortaya çıkartmıştır.

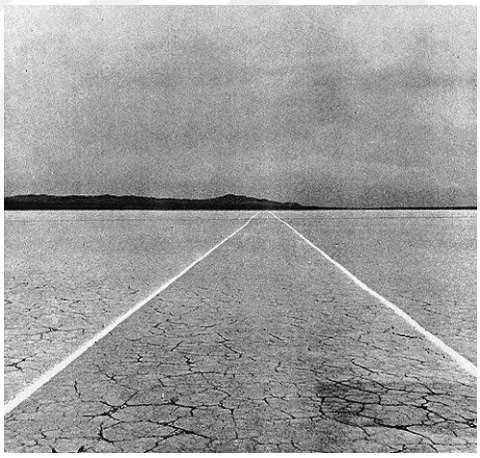
2.2.1 Arazi Sanatı

Arazi Sanatı ya da Land Art olarak tanımlanan sanat hareketi de bu toplumsal değişim ve dönüşüm içerisinde 1960'ların ortasından günümüze etkinliğini devam ettiren bir sanat hareketi olarak karşımıza çıkmıştır. Büyük ölçüde ABD ve Büyük Britanya ile ilişkilendirilen Arazi Sanatı, Dünya üzerinde bulunan, doğanın ürettiği her malzemeyi kullanarak sanat yapma iddiasını ortaya atmıştır. Sanatın ticarileşmesinin reddine dayanan sanatsal hareket, kentsel yaşamın reddi ve onun muadili olan kırsal olana duyulan coşkuyla aynı zamana denk geldi. Bu eğilimlerin toplumsal karşılığının olması, çevre hareketiyle paralel olarak ilerlemesi Arazi Sanatının popülaritesini arttırdı. Geleneksel taşınabilir heykel ve ticari sanat piyasasına karşı Minimal ve Kavramsal Sanat'tan beslenen, aynı zamanda De Stijl, Kübizm 'den de etkilenen Arazi Sanatı, ekolojik bir harekete dönüştü (Micucci, 2012).

Çevre aktivizminin yükselişe geçmesiyle birlikte New York'ta Virgina Dwan Galerisi, Robert Smithson, Walter de Maria ve Michael Heizer gibi sanatçıların yer aldığı "Earthworks" isimli radikal bir sergi düzenledi. Uçsuz bucaksız manzaralar içerisinde,

kum, toprak, su gibi doğanın unsurlarından geçici olarak yapılan heykel formları ve uygulamalarını gösteren fotoğraflar ve videolardan oluşan bu sergi, sanatçıların geleneksel yöntemlerden ve mekanlardan sıyrılarak doğanın içinde, doğayla birlikte çalışmalar yapabildiklerinin radikal bir göstergesi olmuştur. Bu cesur deneyler, Piramitler, Kızılderili Höyükleri ya da Peru'daki Nazca Çizgileri gibi anıtsal eserleri hatırlatırken dünyevilik ve ilahilik arasında bir buluşma yaratıyordu (Micucci, 2012).

İlk toprak işlerden biri 1968 yılında Walter de Maria'nın yaptığı Mile Long Drawing isimli çalışmadır. California'daki Mojave Çölü'nde tebeşirle çizilmiş iki paralel çizgiden oluşan çalışma, çölde iki mil boyunca devam eder (Görsel 13). Tebeşirle çizilmesinden dolayı geçici olana işaret eden doğası, zamanın geçişine dikkat çeker (McVeigh, 2019).



Görsel 13. Walter de Maria, Mile Long Drawing, 1968 (McVeigh, 2019).

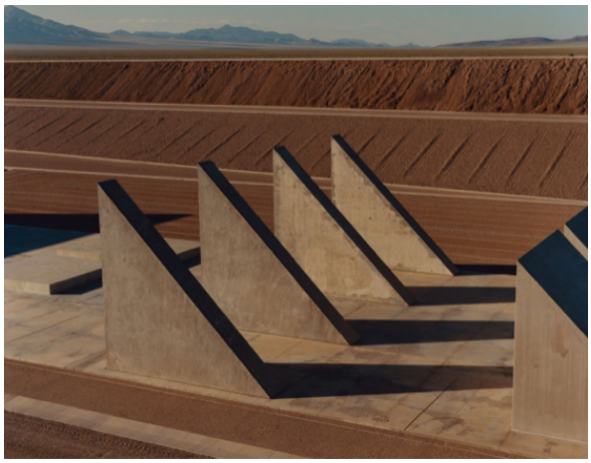
İlk örneklerden biri de Robert Smithson'un ABD'deki Büyük Tuz Gölü'ne inşa ettiği Spiral İskele (Spiral Jetty) çalışmasıdır (Görsel 14). İlk dönem işlerinde dini arketiplerle ilgilenen Smithson, evrenin her şeyi kapsayan bir aynılığa dönüşeceği düşüncesinden hareketle entropi kavramıyla yakından ilgilendi. Gölün kırmızı renkli sularına uzanan siyah bazalt kayaların tuz kristallerinden yapılmış devasa ve sarmal bir iskeleden oluşan çalışma, entropi kavramının temsil ettiği düzensizlik ve rastgelelik

içindeki zaman ölçüsünü ifade eden termodinamik kavramının görselleştirilmiş bir ifadesini temsil eder. Sanat ve doğa bağlamında entropi, genellikle tüm sistemlerin düzenden düzensizliğe veya bozulmaya doğru hareket etme eğiliminde olma fikriyle yakından ilişkilidir. Smithson, entropi kavramı ve onun manzara üzerindeki etkisiyle yakından ilgilenerek bu çalışmasında bu kavramı entegre etmiştir (Theartstory, 2023).



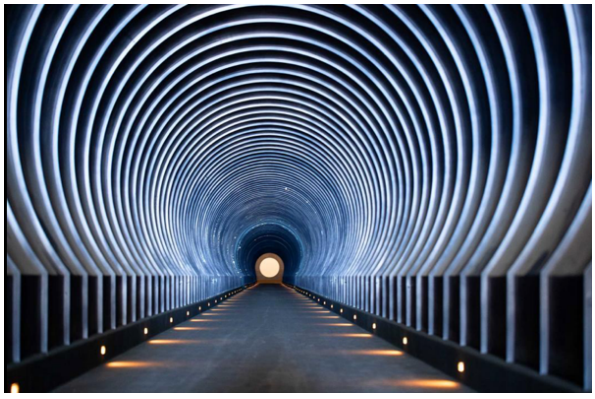
Görsel 14. Robert Smithson, Spiral Jetty'nin havadan görünüşü, 1970 (Pereira, 2016)

Amerikalı heykeltıraş Michael Heizer de Arazi Sanatının öncülerinden biridir. 1972'de Nevada Çölü'nde görkemli açık hava heykelleri yapmaya başladı. City projesi, çöl zeminden çıkan toprak ve kayaların şekillendirilmesiyle meydana gelmiştir. Yapıtlarında mekanlar içinde negatif boşluklar yaratmayı amaçlayan Heizer, çölde de eyalet çapı büyüklüğündeki alanlara organik şekiller, dev çukurlardan oluşan negatif heykeller oluşturmaya başladı (Görsel 15). Pozitif alan ve negatif alan arasındaki dinamikleri keşfetmeyi amaçlayan Heizer, büyük bir tepenin her iki yanına kazılmış iki büyük dikdörtgen oluşan den dev bir alan yaratmış oldu (National Gallery, 2023).



Görsel 15. Michael Heizer, City, 1972-2022 (Artzine, 2022).

Dünyayı sanatsal bir ortam olarak ele alan Arazi Sanatı, kavramsal bir ifade biçimi olarak metinden fotoğrafa, videodan bir dizi performansa kadar birçok sanatsal ifade aracını kapsamaktadır. Amerikalı sanatçı James Turell'da 1975 yılından günümüze kadar devam eden Roden Krateri (Roden Crater) isimli çalışmasında, Arizona Çölü'nde bulunan Roden Kraterinin bir sanat eseri haline getirerek içine yerleştirdiği ışık ve algı sistemleriyle izleyicilere interaktif bir deneyim yaşatmaktadır (Görsel 16) (Turell, 2021).

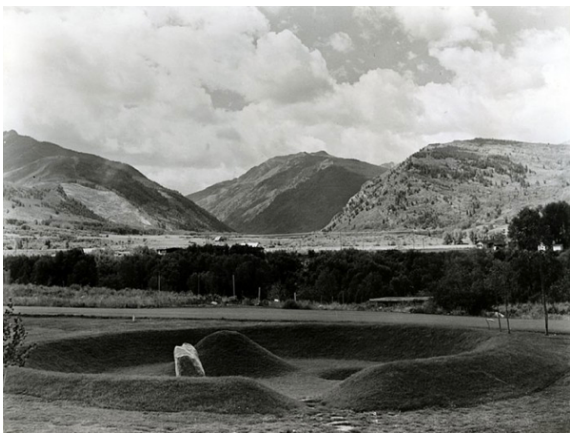


Görsel 16. James Turell, Roden Kraterin iç görüntüsü, (ASU, 2019)

2.2.2 Ekolojik Sanat

Ekolojik Sanat ya da Eko-Sanat olarak da bilinen sanat hareketi, ekolojik kaygıları ele alan, insan ve doğa arasındaki ilişkiyi araştıran, ekolojik farkındalığı ve sürdürülebilirliği destekleyen bir sanat türüdür. Eko sistemlerin koşullarını etkileyen politika, estetik ve etik değerlerle ilgilenen Ekolojik Sanat, disiplinler arası yapısıyla tüm sanatsal ifade biçimlerinden yararlanır. Çevre krizleri, ekolojik sorunlar ve doğanın salt temsilinden öte, bilimsel araştıma ve çevreye duyarlı uygulamalara yönelik düşünmeyi teşvik etmeyi, diyaloğu geliştirmeyi amaçlayan Ekolojik Sanat, toplum katılımıyla doğrudan ilişki içerisindedir (Weintraub, 2012:13).

1960'lardan itibaren Arazi Sanatıyla birlikte yükselen Ekolojik Sanat uygulayıcıları, genellikle restorasyon, iyileştirme ve halkı bilinçlendirme projelerinde iş birliği yapan sanatçılar, bilim insanları, düşünürler ve aktivistleri içerir. Ekolojik Sanat'ın ilk örneği 1955 ylında Herbert Bayer tarafından yapılan Grass Mound isimli çalışmadır (Görsel 17) (TCLF, 2023). Ayrıca Joseph Beuys'un Hamburg'ta bulunan Elbe Nehri'ni temizlemek için eylemde bulunması, Hans Haacke'nin zamana dayalı, doğal ve dinamik bir sanat için yazdığı manifestosu da Ekolojik Sanat'ın ilk örneklerindendir.



Görsel 17. Herbert Bayer, Grass Mound, 1955 (TCLF, 2023).

1969 yılınsa Ekolojik Sanat uygulamalarının yoğun olarak yapıldığı bir dönem olmuştur. Dönüm noktalarının başında Hans Haacke'nin Grass Grows isimli biyolojik sistemlerle etkileşime girdiği çalışma olmuştur (Görsel 18). İzleyicinin sanat nesnesine davranışının geleneksel yapısını sorgulayan Haacke, galeri içine yerleştirdiği saksı içinde filizlenen çim tohumlarından oluşan çalışma, sergi boyunca pencerelerden gelen ışık sayesinde filizlendirerek koni şeklinde oluşturduğu toprak tepeyi yeşillendirmektedir (Theartstory, 2023).



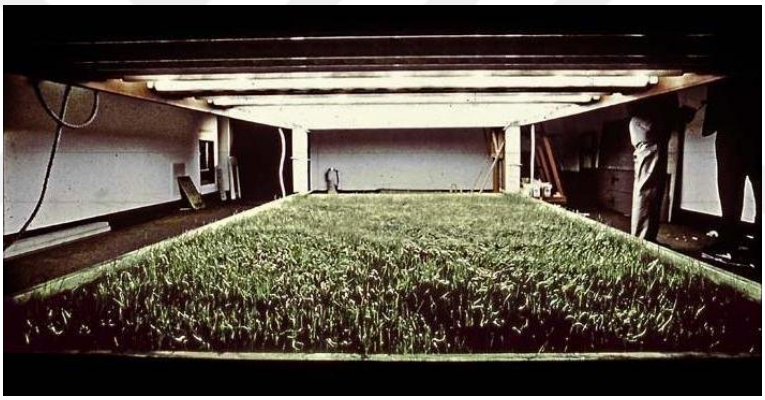
Görsel 19. Hans Haacke, Grass Grows, 1969 (Theartstory, 2023).

Haacke'nin sanat anlayışında politik bir strateji olarak modern sanatçılığı icat ederek, çalışmaları için kabul ettiği sponsorluklar üzerinden liberal kurumların ikiyüzlülüğünü ortaya çıkartmaya çalışıyor. Sanat ve hayırseverlik arasındaki ilişkiyi ilkeli olarak korumayı sağlayan Haacke, çalışmalarını politik stratejileri doğrultusunca yeni nesil sanatçılara yaymayı amaçlamıştır. Haacke'nin oluşturduğu politik, aktivist, sanatçı kimliği, büyük şirketler ve kurumlar karşısında boyun eğmeyi reddetmesini sağlamıştır (Theartstory, 2023).

Ekolojik Sanat'ın en önemli isimlerinden ve öncülerinden biri de Harrison Stüdyo olarak da bilinen Helen Mayer Harrison ve Newton Harrison'dur. Harrisonlar olarak da adlandırılan sanatçılar, biyologlarla, ekolojistlerle, tarihçilerle, aktivistlerle, mimarlarla, şehir planlamacılarıyla ve diğer sanatçılarla diyalog başlatmak ve

biyoçeşitliliği geliştirmeyi amaçlayan projeler ürettiler. Ekolojik Sanat alanında aktivist sanatçı kavramını sokan Harrisonlar, başta nesli tükenmekte olan kürk hayvanlarının avlanmasının yasaklanmasını sağlamak, atomik testlerin insan sağlığına zararları konusunda kamuoyu oluşturmak gibi ekolojik duyarlılığın ön planda olduğu eylemlere destek verdiler.

Harrisonların çalışmaları Biyo Sanat'ında öncüsü sayılabilecek nitelikte yeni ekosistemleri yapay ortamlarda yaratmak üzerine olmuştur. 1971 yılında Toprak, Hava, Ateş ve Su isimli sergi için Hog Pasture: Survival Piece isimli projeyi ürettiler. Galeri içinde oluşturulan alanlarda toprağın yeniden oluşturulmasını sağladır (Görsel 20) (Theharrisonstudio, 2023).



Görsel 20. Harrison Stüdyo, Hog Pasture: Survival Piece, (Theharrisonstudio, 2023).

2.2.3 Biyo Sanat

Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler sonucunda canlı organizmalar, canlı dokular ve yaşam süreçlerinin de çağdaş sanata konu edilebileceği göstermiştir. Genetik mühendisliği, klonlama gibi laboratuvar ortamında gözlemlenebilen karmaşık eko sistemler ve bu sistemlerin diğer sistemlerle ilişkileri sanatçılar tarafından keşfedilmiştir. Sanatçıların biyolojik sistemleri araştırmak, biyo-etik alanında çalışmak, yaşam ve doğaya ilişkin toplumsal algılara meydan okumak için bilim insanları, biyologlar ve araştırmacıların iş birliği yapmaya başlamış ve bunu sonucunda da Biyo Sanat adını verdiğimiz yeni bir sanat hareketi ortaya çıkmıştır (Pentecost, 2008:110).

Bio Sanat, izleyicilerin karmaşık yaşam ağları hakkında bir diyaloğa sokan düşündürücü enstalasyonlar, heykeller, performanslar ve etkileşimli sanat eserleri yaratmak için son teknoloji araçları ve teknikleri kullanır. Ekolojik duyarlılıktan hareketle oluşan Biyo Sanat, çevresel sorunları ele almakla kalmayarak biyolojik süreçleri ve canlı organizmaları sanat alanına getirerek doğal dünyadaki yerimizi ve gezegenimizin üzerindeki etkisini yeniden düşünmeye teşvik ediyor (Pentecost, 2008:110-115).

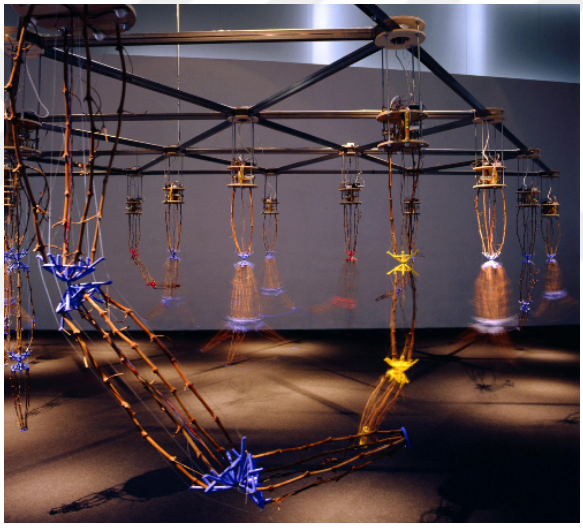
Multidisipliner bir sanatçı olan Eduardo Kac, genetik alanında çalışmalar yapmıştır. Bellek, beden ve kimlik üzerine deneysel araştırmalar yapan Kac, bedeni değiştirilebilir heykellere dönüştürme fikrini ortaya atmıştır. 1997 yılında gerçekleştirdiği Time Capsule performansı, canlı olarak televizyon kanallarında yayınlanmış, kendi bacağına hayvanlar için kullanılan takip cihazını mikro cip aracılığıyla entegre etmiştir (Intelligent, 2023).

Eduardo Kac, 2000 yılında Biyo Sanat konusunda tartışmalara yol açacak GFP Bunny isimli çalışmasını gerçekleştirmiştir. Alba adındaki albino bir tavşana genetik mühendislik yöntemleriyle yeşil florasan geni aktaran Kac, transgenetik bir tür elde etmiştir (Görsel 21) (Philipkonski, 2002).



Görsel 21. Eduardo Kac, GFP Bunny, 2000 (Kac, Tarihsiz)

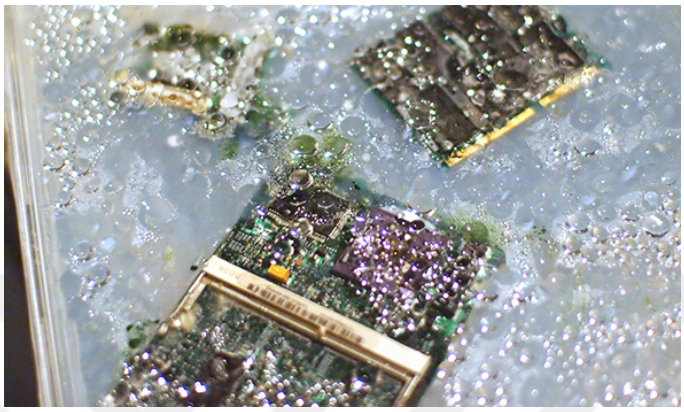
Doğal ve teknolojik sistemler ve entegrasyonları üzerine çalışan bir başka sanatçı da Ken Rinaldo'dur. 2000 yılında interaktif bir müzikal heykel projesi hayata geçirmiştir. Autopoiesis isimli enstalasyon, çevredeki değişimlere cevap verecek şekilde tasarlanmış robotik heykellerden oluşmaktadır. Bu robotik grubun yaşamsal ve algısal fonksiyonları Rinaldo'nun 1992 yılında Mark Grossman ile yaptığı The Flock isimli çalışmasında kullandığı bir grup balık, yarasa ve kuşların kendi aralarındaki davranış farkındalığı konusunda yapılmış bilimsel çalışmalara dayanmaktadır. (Görsel 22) (Rinaldo, 2000).



Görsel 22. Ken Rinaldo, Autopoiesis, 2000, (Rinaldo, 2000).

Sanat ve bilim iş birlikleri Biyo Sanatla ilgilenen sanatçılarla büyük laboratuvarların ortak projeler üretmesi sağladı. 2011 yılında New York Görsel Sanatlar Okulu (School of Visual Arts, New York) Güzel Sanatlar Bölüm başkanı Susan Anker tarafından tam donanımlı sanat- bilim laboratuvarı oluşturuldu (SVA, 2019).

Mikrobiyolog Hideo Iwasaki ve sanatçı Oron Catts birlikteliğinden ortaya çıkan Biyojenik Zaman Etiketi (Biogenic Timestamp) projesi, bakteriler üzerinde jeolojik ve biyolojik zaman arasında bağlantıyı araştırmışlardır (Görsel 23) (Sterling, 2014).



Görsel 23. Hideo Iwasaki ve Oron Catts, Biyojenik Zaman Etiketi, 2010 (Biogenic Timestamp, Tarihsiz)

2.3. Ekolojik Sanat Uygulamaları ve Stratejileri

2.3.1 Sanat Yoluyla Çevre Aktivizmi

1962'de bilim insanı Rachel Carson'un yayınladığı Sessiz Bahar isimli çalışma, dünyada çevre hareketinin başlamasında etkili oldu. Kimyasal böcek ilaçlarının çevre, vahşi yaşam ve insan sağlığı üzerindeki yıkıcı etkilerine ışık tutan çalışma, çevre aktivizmine ilham vermiş, ekolojik duyarlılığın ve çevre politikalarının oluşmasında etkili olmuştur. Sessiz Bahar isimli çalışma, ekolojik duyarlılığın artmasını sağladığı gibi çevre aktivizmine de ilham vermiştir. Kamu bilincinde ekolojik farkındalık yaratmak için doğa ve insan arasındaki hassas dengelere değinen Carson, geniş bir okuyucu kitlesinde yankı uyandıran anlatım şekliyle bilimsel argümanları etkili bir şekilde kullandı. Pestisit kullanımının potansiyel risklerini anlatan Carson, 1970 yılında ABD'de Çevre Koruma

Ajansı'nın (EPA) kurulmasına ve ardından da zararlı böcek ilaçlarını yasaklanmasını sağladı (Carson, 2002: 15,16).

Bilim insanlarının önderliğinde etkinliğini göstermeye başlayan çevre eylemlerinden biri de 1965 yılında bilim insan Jean Dorst'un öncülük ettiği Fransa ve çevresinde yürüttüğü ekolojik çalışmalardır. Fransa'da bulunan Vanoise Ulusal Parkı'nın kurulmasında büyük katkıları olan Dorst, aktivistlerin örgütlenmesi, etkili koruma alanlarının oluşturulması ve kamu düzeyinde ekolojik bir farkındalık yaratması açısından çevre aktivizmi için önemli bir figürdür (Simonnet, 1990:99).

Çevre Aktivizmin dünyanın her yerinde örgütlenmeye başlamasıyla birlikte ekolojik duyarlılık kamu düzeyinde artmaya başlamıştır. Fransa'da yayınlanan Actuel dergisinin 1971 yılında yayınlanan sayısında özel bir dosya olarak çevre hareketine yer verirken başkanlık ve belediye seçimlerinde de çevrecilerin örgütlenmesi önemli sonuçların kazanılmasında etkili olmuştur (Simonnet, 1990:95).

1972 yılında Stokholm'de gerçekleşen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'nda çevre sorunlarının küresel boyutta ele alınacak uluslararası bir organın kurulmasında karar verilmiş bunun üzerine de BM'ye bağlı Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur (Simonnet, 1990:99).

1970'li yılların sonlarına doğru orantısız çevre kullanımı üzerine literatüre "çevre adaleti" kavramı girmiş ve önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ve kalkınma sürecinde ortaya çıkan çevre sorunlarının yol açtığı küresel eşitsizlik oalrak tanımlanan çevre adaleti, eşitsiz kaynakların çözümü yönünde yaklaşımları içerir. Çevre adaleti için yapılan ilk eylemler, ABD' deki New York'ta olan Love Kanalı ve Kuzey Carolina' da olan Warren Vilayeti gerçekleşmiş çevre kullanımındaki adaletsizliklere karşı halk ayaklanmıştır. Yoksulların çevreciliği olarak da anılan çevre adaleti savunucuları, çevre STK'ları, bilim insanları ve avukatlar aracılığıyla rafinerilere, atık sahalarına, geri dönüşüm tesislerine karşı yerel arazi kullanımındaki adaletsizliğe karşı örgütlenmiştir (Giacomo D'Alisa, 2020: 57).

Bu bağlamda Çevre Aktivizmi çağdaş sanat içerisinde kavramsal boyutu ve ikna edici yanıyla izleyicileri kendine çeken güçlü bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekolojik duyarlılık çerçevesinde sanat aracılığıyla aktivist bir söylem biçimi geliştiren sanatçılar, insan ve doğa arasındaki bozulan dengelere işaret ederek sürdürülebilirliği teşvik etmek istiyorlar. İzleyicinin deneyimini geliştirmek için ışık, su ve hava sıcaklığını temel malzeme olarak kullanarak büyük ölçekli enstalasyonlar yapan İzlandalı sanatçı Olafur Eliasson'un çalışmaları, iklim değişikliğinden yenilenebilir enerji üretimine kadar doğa ve insan arasındaki diyaloğun sürdürülebilmesi özelinde ilerlemektedir. 2014 yılında Grönland fiyordundan 30 adet buz parçasını Londra'ya getirerek iklim değişikliğine dikkat çekmek istediği Ice Watch isimli enstalasyonu, izleyicilere gerçek zamanlı, eridikçe etkileşime girdikleri, dokunabilecekleri bir deneyim sağladı (Görsel 24) (Rea, 2018).



Görsel 24. Olafur Eliasson, Ice Watch Enstalasyonu, 2014 (Rea, 2018).

Multidisipliner bir sanatçı olan Mel Chin'in 1991 yılında başladığı ve hala devam ettiği Revival Field heykel projesi, çevresel bozulma ve kirlilik anlamında etkileyici bir çalışmadır (Görsel 25). Tehlikeli ağır metallerle kirletilmiş bir bölgede seçtiği alana,

toprağın iyileştirilmesi için bitkileri diken Chin, projenin tamamlanmasının ekolojik dengenin sağlanıp sağlıklı bir toprağa ulaşınca gerçekleşeceğini belirtir (Chin, tarih yok).



Görsel 25. Mel Chin, Revival Field, 1991- günümüz, (Chin, tarih yok).

Kamusal alanı, mevcut yasal sistemlerin dışında tasarlamalarıyla sosyal eleştiri yapan Amerikalı sanatçı Amy Balkin'in çalışmaları, çevresel adalet için çalışan insan ve topluluklarının hikayelerinin kayıtlarından oluşmaktadır. Bu grupların sözlü tarihlerini, saha kayıtlarını, kaydedilmiş seslerini belgeleyen Balkin'in projesi çevre kuruluşları tarafından desteklenmektedir. Balkin, ABD'nin uluslararası çevre yasalarına uymaması nedeniyle, bu yasaların yetersizliği konusuna dikkat çekmek için Dünya'nın atmosferini UNESCO'nun Dünya Mirası listesine eklemeyi de önerdiği Public Smog isimli projesini dikkat çekicidir. Bu proje, atmosferde yer ve ölçek olarak kamusal hava sahasında bulunan atmosferik bir parktır. Hava kirliğine ve bu kirliliğe yol açan unsurlardan arındırılabilmesi için finansal, yasal ve politik girişimlerle oluşturulabilen bu park, kirletilmemiş bir hava sahası oluşturuyor. Hâkim rüzgarlar, sis, aerosoller ve gazların uzun menzilli taşınmasıyla dolaşabilen park, sabit olarak bulunmaz (Publicsmog, tarih yok).

2.3.2 Ekolojik Müdahale Alanı Olarak Çağdaş Sanat

Sanatsal uygulamaları ekolojik ilkelerle birleştiren ve çevresel sorunları ele almayı, sürdürülebilirliği teşvik etmeyi amaçlayan ekolojik müdahale disiplinler arası bir yaklaşımdır. Bilim insanları ve çevre kuruluşlarıyla aktif olarak yapılan iş birlikleri aracılığıyla sosyal, politik ve sanat yoluyla doğaya müdahale eden sanat yaklaşımını temsil eder. Ekolojik müdahalenin kökenleri 1970'lerdeki çevre hareketlerine dayanır (Wallen, 2012:235-242).

Sanatçıların geleneksel sanat formlarından sıyrılarak ekolojik düşünce biçimini çalışmalarına yansıtmalarında kilit isimlerinden biri Joseph Beuys'tur. Alman Yeşil Sol Parti'nin kurucularından olan Beuys, sanat aracılığıyla tüm sistemlerin yıkılıp yeniden kurulması gerektiğini ileri sürer (aktaran Antmen, 2014:211). Yeşil siyaset anlayışının politikada ve siyasi alanda yer bulmasıyla endüstriyel toplumlara karşı küresel ölçekte yapılan tüm adaletsizliklere eleştirel bir yaklaşımın oluşması doğa korumacılığını gündeme getirmiştir. Yeşil Siyasetin asıl amacının doğa üzerindeki egemen siyasi sistemin değiştirilerek tüm eko sistemlere saygılı, bütüncül bir yeniden yapılandırma olduğunu söyleyen düşünürü Rudolf Bahro, insan merkezli yapılanmanın kaldırılması gerektiğini savunur (Bomberg, 1998:7-8)

Joseph Beuys'un katılımcı ve toplumsal içerikli sanat anlayışının en önemli biri olan sosyal heykel kavramı, sanat aracılığıyla toplum için eğitici, değiştirici ve dönüştürücü rolünün altını çizer. Doğa ile ilişkisini ve sanat aracılığıyla toplumun iyileşmesini öngören düşünce biçimi, Şamanizm ve Antroposofi'nin etkisinde şekillenmiştir (Steiner, 1998,8). Rudolf Steiner'ın Antroposofi öğretisinden etkilenen Beuys, katılımcılık, yaratıcılık, doğa ve mistisizmi politika ve felsefe gibi alanlarla birleştirerek toplumun her bireyinin yaratıcı eylemi olarak sanatı görür. Yaratıcı eylemde bulunan herkesin sanatçı olduğunu belirten Beuys, eylem aracılığıyla disiplinler arası bu üretimin sosyal heykel kavramını desteklediğini ileri sürer. Her insanın deneyimlerinin yeni bir bakış açısına neden olacağını düşünen Joseph Beuys, ekolojik, ekonomik ve

çevresel sürdürülebilirliğin sosyal heykel fikriyle sağlanabileceğini savunmuştur (Ertuğrul Tomsuk, 2022:908).

Beuys, tahrip edilmiş habitatların, bozulmuş ekosistemlerin onarımını ön gören ve restorasyonist eko estetik olarak değerlendirilen "7000 Meşe" isimli enstalasyonunu 1982 yılında Almanya'nın Kassel şehrinde düzenlenen 7. Documenta Sergisinde hayata geçirdi. 7000 Meşe Projesi, 7000 meşe fidanı, toprak, bazalt taşlar, şehir ve şehir halkıyla birlikte yapılmış ve bu fidanların Fridericianum Müzesinin önüne dikilmesiyle gerçekleşmiş bir projedir (Görsel 26). (De Wachter, 2021). Meşe ağacının, Kelt kültürü ve Şaman geleneklerinde Tanrı'yı simgelemesi, İrlanda geleneklerinde bulunan ağaç ekme seremonisinin yapılması ve bazalt taşların da heykelsi formu bu projenin Beuys tarafından hem geçmiş hem de geleceğe uzanan, aynı zamanda da Dünya doğasının tahribatında büyük katkısı bulunan Almanya'yı sanat yoluyla eleştirmesi olarak değerlendirebiliriz (Atakan, 2015:79).

Joseph Beuys'un 7000 Meşe projesiyle ilgili yaptığı açıklamalarda meşe ağacının metaforik anlamlarına gönderme yaparak, meşe ağacının karbondioksiti oksijene çevirdiğini, kuşlar ve böcekler için yuva sağladığını, topraktaki besinleri emerek çevredeki betonu kırdığını ve bu yolla hem maddi hem de maddi olmayanlarla hareket ettiği ve bu nedenle de ekolojik bilinç yükselttiğini belirtir (Woynarski, 2020, s. 73)



Görsel 26. Joseph Beuys, 7000 Meşe Projesi, 1982 (De Wachter, 2021)

İklim değişikliği ve biyolojik çeşitliliğin kaybı, kirlilik ve sürdürülebilirlik gibi konuların 1980 ve sonrasında daha da artması, sanatçıların çevre krizlerine karşı duyarlılıklarını arttırmıştır. Beuys'un öncüllüğünü yaptığı ekolojik restorasyonlara bir başka örnek de 1982 yılında ABD'nin New York Manhattan'da Agnes Denes'in aylarca yaptığı hazırlıktan sonra gerçekleştirdiği Buğday Tarlası (Wheatfield) çalışmasıdır (Görsel 27). Wall Street ve Dünya Ticaret Merkezi'nin iki blok ötesinde, Özgürlük Anıtı'na bakan 4,5 milyar dolar değerindeki bir depolama alanında 2 dönümlük bir buğday tarlasının ekilmesiyle başlayan proje için iki yüz kamyon dolusu toprak getirilerek, alanın tüm kayaları ve çöpleri temizlendi. 285 oluk kazılarak oluşturulan alana, tohumlar elle dikilirken, tarlanın 4 ay bakımı yapıldı. Buğday hasatı 16 Ağustos 1982 tarihinde yapılırken, hasat edilen tahıl, 1987-1990 yılları arasında Minnesota Sanat Müzesi'nde düzenlenen Dünya Açlığının Sonu İçin Uluslararası Sanat Gösteri adlı sergilendi. Daha sonra bu tohumlar, dünyanın dört bir tarafındaki şehirlerde düzenlenen sergilerde yer aldı (Agnesdenesstudio, tarih yok).

Buğday Tarlası çalışması, gıda, enerji, ticaret, dünya ticareti ve ekonomi gibi evrensel bazı kavramları temsil ediyordu. Kötü yönetime, istifa, dünyadaki açlığa ve ekolojik kaygılara işaret eden çalışma, aynı zamanda Çağdaş Sanat içerisinde kamusal alan ve çevresel sanat alanlarında paradigma kaymalarına neden oldu. Galeri sisteminden kopan Denes, 1970'lerin sonlarında görülen sanatsal kaygıları daha ileri bir seviyeye götürdü (Sholis, 2007:50).



Görsel 27. Agnes Denes, Buğday Tarlası'nın içinden detay, 1982 (Agnesdenesstudio)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSANIN DOĞAYA TAHAKKÜMÜ ÜZERİNE VAVELYA PROJESİ

3.BÖLÜM

İNSANIN DOĞAYA TAHAKKÜMÜ ÜZERİNE VAVELYA PROJESİ

3.1.Projenin Arka Planı

Vavelya isimli proje, 2021 yılında küratörlüğünü Gözde Filinta'nın yaptığı tematik çerçevesi olan post truth kavramı olan "Bana Yalan Söylediler" isimli sergi için üretildi. Ekolojik duyarlılık konusunda çevre krizlerine dikkat çekmeyi amaçlayan Vavelya projesi, dönemin orman yangınlarına, doğanın, canlıların yok oluşuna vurgu yapar (Görsel 28).



Görsel 28. Manavgat Yangınından kalan alanın kuş bakışı görüntüsü, 2021

Dünya'nın gittikçe fütursuz kullanılması ile birçok canlının yaşamının risk altında ve kalitesiz bir yaşam ile yaşamını sürdürerek paradoks bir hal almasına eleştirel bir bakış açısı sunar. Kapitalizm zincirini yöneten dünya liderlerinin yaşam standartlarını sürekli arttırarak daha fazlasına olan arzusuna karşı 1960'ların sonu itibariyle birçok alanda sesler daha da artmaya başlamış olsa da daha fazlasının yapılmasında ihtiyaç görülmüştür. İnsanın doğaya olan tahakkümüne karşı eleştirel bir dil kullanan iklim aktivisti Greta Thunberg, 23 Eylül 2019 yılında Avrupa Parlamentosu'nda dünya liderlerine şu şekilde seslendi:

> **“**Hayallerimi ve çocukluğu boş sözlerinizle çaldınız. Ve dahası, ben şanslı olanlardan birisiyim. İnsanlar acı çekiyor. İnsanlar ölüyor. Ekosistemler bir bütün olarak çökmekte. Kitlesel bir yok oluşun başlangıcındayız, sizinse tek konuştuğunuz şey para ve ekonomik büyümeye dair peri masalları. Ne hakla (bunu yapıyorsunuz)!” (Giacomo D'Alisa, 2020, s. 11)**.**

İnsanın doğa üzerinde kurduğu tahakkümün getirisi olan orman arazilerinin tahribi, çevre kirliliği, toprakların tarım ilaçları adı altında zehirlenmesi, arazilerinin yakılması gibi konulara değinmeyi amaçlayan Vavelya Projesi, el değmemiş doğa ile izleyicilere deneyim alanı oluşturmayı hedefler. Üretim pratiğinin temelinde eksik defteri bulunan proje, görsel günlük olarak tutulan kelimelerden hareketle doku ve nesnelerin kaydını oluşturur. Ütopik dünya arayışını, sanatçının içinde bulunmak isteyeceği bir mekan yaratma fikrine dayanan Vavelya, bu fikirden hareketle boyutlanmıştır. Sanatçının geçmiş deneyimlerine atıfta bulunmak için çocukluğunda duyduğu okaliptüs, biberiye, lavanta ve çam reçinelerinin kokusu kullanılmış ve izleyicinin belleğinde duyusal bir kod oluşturulması amaçlanmıştır. Duyusal olarak kodlanan bu kokular, izleyicinin tekrar bu materyallerle karşılaması sonrasında Vavelya’yı hatırlatması ön görüsü proje ve izleyicinin hatırlama ve karşılaşma diyaloğunun bir ürünü olması hedeflenmiştir. Koku, betonlaşmanın getirdiği kaotik ortam ve doğanın insana sağladığı huzur arasındaki hasretin mukayesesinin oluşma ihtimalidir. Projenin ana sorusu, kimi zaman sert kimi zaman da yumuşak olan bir yüzleşmenin öze dönüş için bir yol olup olamayacağıdır. Bu yüzleşmede sanat aracılığıyla kendimizi yeniden bulup bulamayacağımız sorusudur.

İnsanın menfaatleri doğrultusunda doğayı fütursuzca kullanıp, yok etmeye kadar varan eylemlerine karşı Vavelya Projesi, insanın doğa üzerindeki tahakkümünü ele alırken insanın doğayı yok edişine de tanıklık eder.

3.2. Projenin Konsepti

Arapça “çığlı, feryat” anlamına gelen Vavelya, 2021 yılında Türkiye’de gerçekleşen orman yangınlarını konu almaktadır. Türkiye Cumhuriyet’inin en büyük yangınları olarak kayıtlara geçen yangınlar, 28 Temmuz 2021 yılında Antalya ve

Manavgat ilçelerinde başlayıp yaklaşık 2 hafta sürmüştür. Yangın bir çok ormana sirayet ederek yeşil alanları, böcekleri, hayvanları, insanları ve yerleşim alanlarını yok etmiştir. Halkın tüm seslenişlerine, çığlıklarına rağmen ihmaller sonucunda yüzbinlerce hektarlık orman yok olurken orman çevresinde yaşayan bir çok canlı da yaşamını yitirmiştir. Bu sebeple Vavelya, yangının sanatsal arşiv kaydı olma iddasındadır.

2019 yılında başlayan proje, atölye olmadan doğada göçebe olarak üretilmiştir. Malzemelerin doğadan temin edip, mutfak atıklarının kurutarak doku, bazı meyve ve bitkilerin kurutulmasıyla da renklerin elde edilmesiyle oluşmuştur (Görsel 29). Malzemenin kendi hikayesinden faydalanmanın çalışmayı her zaman daha güçlü hale getireceği fikrine dayanan Vavelya, bu malzemelerin kendi doğasına minimum şekilde müdahalede bulunarak, bezin yüzeyinde oluşturduğu doku ve renk paletine izin verilerek yapılmıştır. İstenilen formu mekân ile ilişkisini araştırılıp mekâna uyumlanması sağlanmış, doygunlaştırılmış nihai formu ile izleyiciye sunulmuştur.



Görsel 29. Vavelya; hazırlık süreci ve organik boya karışımı, 2021

Vavelya'da oluşturturulan renk kodları, izleyici için bir ileti, bir iletişim aracıdır. Çalışmanın oluşma evresinde kullanılan çay ve Hint kınasının kendi içinde kodu vardır (Görsel 30). Çay, dönemin hükümetine atıfta bulunurken, Hint kınasının organik, doğaya zarar vermeyen yapısı beze siyah rengi verir. Bu renkle var olan içsel ve fiziksel durumun yansımasına aracılık eder. Yüzeyde espas dengesini sağlayan yeşil ve beyaz renk lekeleri ise umudu yeniden filizlenmeyi bekleyen tohum ve çekirdeklerin izleridir. Rengin kullanımı, tohumun bezin yüzeyinde olması bir tezatlık değil, kaçınılmaz, yok edilemez

doğanın ve toplumun hakiki gücüne atıfta bulunarak halk ve hükümet arasındaki ilişkiyi izleyiciye sunar.



Görsel 30. Vavelya, hazırlık sürecinden organik boya karışımı, 2021

Vavelya Projesinde kullanılan koku, serginin tematik yapısı ile uyumlu olarak sergi mekânı kaplamış, tam anlamı ile Post-turth kavramına uygun bir dedikodunun yayılmasına sebep olmuştur. Yangında sözü edilen 'uçakların var olduğu veya yok olduğu- yangını kontrol altına aldık deyip ama almadıkları' üzerine gerçekleşen dedikodular gibi kokunun 'tezek mi?', 'tavuk pisliğinden mi yapılmış' gibi izleyici tarafından dile getirilen söylemlere neden olmuştur. Aslında gerçek, iki ay boyunca kapalı kalan ceviz yaprakları, şalgam, zeytin ve kül gibi malzemelerin fermante olması sonucunda ortaya çıkan kokudur.

3.3. Projenin Üretim Tekniği ve Malzemeler

Vavelya Projesi, mekansızlık pratiğinden hareketle doğayı atölye olarak kabul edip, malzemenin doğa şartlarına uyum sağlayabileceği fikrine dayanır. Çalışma pratiği olarak bez doygunlaştırma olarak da adlandırılabilecek çalışma aynı zamanda kapalı alanlarda çalışmaya uygun olan naif, hassas bir malzeme olan atık kağıtları içerir.

Vavelya Projesinin fikri başlangıcı 2019 yılında sanatçının göçebe olma pratiğine dayanır. Doğada kurumuş bitki, çiçek, toprak, mıcır gibi maddelerin bir araya getirilmesiyle şekillenmeye başlamıştır. Evsel organik atıkların, bitkilerin ve meyvelerin

çekirdeklerini de doğrudan kullanıldığı çalışma, var olan ekosistemin içine yağmur ve rüzgârın müdehalesine açık bırakılarak doğanın kendi akışında şekillenmiş ve bu şekilde eko sistemle bağlantı kurması amaçlanmıştır (Görsel 31).



Görsel 31. Vavelya, Mutfak Artıklarından detay, 2021

"Bana Yalan Söylediler" isimli sergi için üretilen Vavelya isimli çalışmanın boyutu 13x6 metredir. Bekletilen malzemeler, bezin yüzeyine sırasıyla ve belirli ritüelistik adımlarla, çalılardan yapmış bir fırçayı aracılığıyla, sıçratma tekniğiyle aktarılmıştır. Bu şekilde bezin üzerinde dolgunlaştırılmış ve katmanlı yapıya sahip bir form oluşturulmuştur. Bezin yüzeyine aktarılan malzemeler şu şekildedir; bir kova kına, bir kova hint kınası ve çay, bir kova kahve ve çay, bir kova kekik, nane, karabaş otu, lavanta, patlıcan kurusu, muz kabuğu kurusu, soğan kabuğu, domates kabuğu, patates kabuğu, sarımsak kabuğu, hint kınası ve normal kına. Sıçaratma tekniğiyle uygulanan bu malzemeler, dengeli bir şekilde yüzeye aktarılırken zaman zaman yüzeye meyve çekirdekleri serpilmiştir (Görsel 32). Oluşturulan bez, mekanla kurulan ilişkiyle bağlantılı olarak belli bir doyum noktasına geldiğinde nihai formuna ulaşmıştır.



Görsel 32. Vavelya, Bez üzerine, kil, kül, kına, zeytin, şalgam, muz kabuğu, kekik, karabaşotu, nane, lavanta, seviz yaprağı ve ceviz kabuğu, çay, kahve, okaliptüs yaprağı, chia, haşhaş, 13x6m, 2022, Detay

3.4. Projenin Gerçekleşme Süreci

Vavelya Projesi , 2021 yılında yaşanmış Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük yangını olarak ifade edilen ve 60 bin hektarlık araziyi etkileyen yangının izleyiciye nasıl aktarılabilir sorusu üzerine hayata geçmiştir (Görsel 33). Adının anlamı olan feryat ve çığlık kavramlarından hareketle yok oluş duygusunu izleyiciye doğrudan aktarmayı hedefleyen Vavelya, koyu ve oldukça büyük bir zemin üzerinde izleyici üzerinde hakimiyet kurmayı amaçlar.



Görsel 33. Vavelya, Bez üzerine, kil, kül, kına, zeytin, salgam, muz kabuğu, kekik, karabaşotu, nane, lavanta, seviz yaprağı ve ceviz kabuğu, çay, kahve, okaliptüs yaprağı, chia, haşhaş, 13x6m, 2022, Detay

Vavelya isimli çalışmanın sergi metnini şu şekildedir:

"Çığlık duyulmadı.

Toprağın,
ağacın,
taşın,
böceklerin,
(…)

Çığlık duyulmadı, şimdi her şey ölü."

3.5.Projenin Sunumu ve Sergileme

Vavelya Projesi, 2022 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin ve The Urban Arts Kolektifi 'nin destekleriyle düzenlenen, küratörlüğünü Gözde Filinta 'nın yaptığı, 'Bana Yalan Söylediler' isimli sergi için üretilmiş ve sergilenmiştir (Görsel 34).



Görsel 34. Vavelya, Bez üzerine, kil, kül, kına, zeytin, şalgam, muz kabuğu, kekik, karabaş otu, nane, lavanta, seviz yaprağı ve ceviz kabuğu, çay, kahve, okaliptüs yaprağı, chia, haşhaş, 13x6m, 2022, Detay

İzmir Kültürpark'ta bulunan Atlas Pavyonu'da serilenen Vavelya, sergi mekânın boyutları göz önünde bulundurularak ölçeklendirilip 13x6 metre büyüklüğünde sergilenmiştir (Görsel 35). Çalışmanın ilk olgunlaşma evresi doğada şekillenmiş, sergi mekâna taşındıktan sonra da son katlarında tekrar organik malzemeler ile müdahale edilerek tamamlanmıştır. Çalışma sergi mekânına taşındıktan sonra bir konstrüksiyona asılmış, nihai formuna karar verildikten sonra yeniden sıçratma yöntemiyle beze son müdahaleler yapılarak bitirilmiştir.



Görsel 35. Vavelya, Bez üzerine, kil, kül, kına, zeytin, şalgam, muz kabuğu, kekik, karabaş otu, nane, lavanta, ceviz yaprağı ve ceviz kabuğu, çay, kahve, okaliptüs yaprağı, chia, haşhaş, 13x6m, 2022

SONUÇ

1960'tan Sonrası Çağdaş Sanatta Ekolojik Temelli Yaklaşımların keşfi, insan ve doğal çevre arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamamızı ve şekillendirmede sanatçıların sahip olduğu derin etkiyi ortaya çıkardı. Sanatçılar, yaratıcı ifadeleriyle acil ekolojik kaygılara dikkat çekti, geleneksel sanat kavramlarına meydan okudu ve eleştirel diyaloğu kışkırttı. Bu sonuç, temel bulguları özetlemekte ve çağdaş sanatta ekolojik yaklaşımların önemini vurgulamaktadır.

İnsan ve doğa ilişkisi tarih boyunca evrim geçirmiş, önemli dönüşümler geçirmiştir. Antik Yunanlıların doğaya saygısından Aydınlanma döneminin bilimsel bakış açısına ve sanayi devriminin doğal kaynakları sömürmesine kadar, sanatçılar sürekli olarak bu değişen dinamikleri yansıtmış ve bunlara yanıt vermiştir. Ekolojik düşüncenin ve çevre hareketinin ortaya çıkışı, sanatsal uygulamaları daha da etkileyerek farklı ekolojik yaklaşımlara yol açtı.

Robert Smithson ve Walter de Maria gibi sanatçıların eserlerinde görüldüğü gibi Arazi Sanatı, sanat, doğa ve izleyici arasındaki etkileşimi vurgulayarak doğrudan doğal manzara ile ilgilenir. Bu sanat eserleri, sanatın metalaştırılmasına meydan okuyor ve çevrenin geçici ve birbirine bağlı doğasını vurguluyor.

Çok çeşitli uygulamaları ve ortamları kapsayan Ekolojik Sanat, acil çevresel sorunları ele alır ve sürdürülebilirliği destekler. Olafur Eliasson ve Mel Chin gibi sanatçılar, eleştirel düşünce uyandırmak, farkındalık yaratmak ve olumlu değişimi savunmak için enstalasyonlar, heykeller ve katılımcı projeler kullanıyor. Çalışmaları, izleyicileri doğa ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye ve çevre yönetiminin sorumluluğunu üstlenmeye davet ediyor.

Daha yeni bir gelişme olan Bio Art, sanat ve biyolojiyi birleştirerek biyoteknoloji ve genetik modifikasyonun etik sonuçlarını keşfediyor. Eduardo Kac ve Oron Catts gibi

sanatçılar, yaşam algılarımıza ve doğa ile teknoloji arasındaki sınırlara meydan okuyan düşündürücü eserler yaratmak için bilim insanlarıyla iş birliği yapıyor.

Sanat yoluyla çevre aktivizmi, farkındalığı artırmak ve eyleme ilham vermek için güçlü bir araç haline geldi. Joseph Beuys ve Harrison Stüdyo gibi sanatçılar, acil çevre sorunlarını ele almak, konuşmaları ateşlemek ve çevresel adaleti savunmak için yaratıcı ifadelerinden yararlanıyor. Çalışmaları değişim için katalizör işlevi görüyor ve izleyicileri sürdürülebilir bir gelecek yaratmada aktif katılımcılar olmaya teşvik ediyor.

Ekolojik müdahale olarak sanat, farkındalık yaratmanın ötesine geçer ve ekolojik sistemler ve topluluklarla aktif olarak ilgilenir. Agnes Denes ve Mel Chin gibi sanatçılar, ekosistemleri eski haline getirmek, biyolojik çeşitliliği artırmak ve sürdürülebilir uygulamaları desteklemek için bilim adamları ve yerel topluluklarla iş birliği yapıyor. Bu müdahaleler, sanatın dönüştürücü gücünü ve hem yerel hem de küresel ölçekte olumlu değişim yaratma yeteneğini göstermektedir.

Vavelya Projesi de bu bağlamda yeniden ele alınana doğa ve sanat ilişkisine ekolojik bir farkındalık yaratmayı amaçlamıştır. 2021 yılında Türkiye'de meydana gelen ve boyutları nedeniyle tarihin en büyük yangınları olarak adlandırılan Marmaris ve Manavgat yangınlarına bir çığlık olabilmeyi amaçlayan Vavelya, bu yangınların hem sanatsal bir arşivini oluşturmayı amaçlamış hem de sanatçının doğayla kurduğu kişisel deneyime odaklanarak alternatif bir mekan üretmeyi hedeflemiştir.

Sonuç olarak, 1960'tan sonra çağdaş sanatta ekolojik yaklaşımların incelenmesi, sanatçıların ekolojik sorunları ele almada ve insanlarla doğal çevre arasında daha derin bir bağ kurmada sahip oldukları derin etkiyi ortaya koyuyor. Sanatçılar, çeşitli sanatsal hareketler, stratejiler ve müdahaleler aracılığıyla geleneksel sanat kavramlarına meydan okudular ve ekolojik kaygıların aciliyetini vurguladılar. Çalışmaları düşünmeye ilham veriyor, diyaloğu ateşliyor ve izleyicileri çevresel sürdürülebilirlik arayışında aktif katılımcılar olmaya teşvik ediyor. Ekolojik ilkelerin ve temaların sanata entegrasyonu, doğa ile iç içeliğimizi ve gelecek nesiller için ortak gezegenimizi beslemenin ve korumanın önemini hatırlatır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akyüz, E. (2021). Çevre Etiği ve Spinoza. İstanbul: Paradigma Akademi.

Aberth, J. (2013). An Environmental History of the Middle Ages: The Crucible of Nature. London: Routledge.

Antmen, A. (2014). 20. yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Atakan, N. (2015). Sanatta Alternatif Arayışlar. İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları. 2022 tarihinde alındı

Balanuye, Ç. (2019). Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor? Reddedilemeyecek Bir Felsefi Teklif. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bird, M. (2016). Sanatı Değiştiren 100 Fikir. (D. Öztok, Çev.) İstanbul: Literatür.

Best, S. (1998, September). Murray Bookchin's Theory of Social Ecology: An Appraisal of "The Ecology of Freedom". Citation Classics and Foundational Works, 11(3), 334-353.

Brown, A. (2014). Güncel Sanat ve Ekoloji. (Y. A. Emre Gözgü, Çev.) istanbul: Lal Yayınları(vahit Tuna).

Bookchin, M. (2019). Özgürlüğün Ekolojisi Hiyararşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü. (M. K. Çoskun, Çev.) İstanbul: Sümer Yayıncılık

Bookchin, M. (2017). Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm. (F. D. Elhüseyni, Çev.) İstanbul: Sümer yayıncılık. 2022 tarihinde alındı

Bookchin, M. (2017). Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm. (F. D. Elhüseyni, Çev.) İstanbul: Sümer yayıncılık.

Bomberg, E. (1998). Green Parties and Politics in the European Union. Londra: Routledge.

Carson, R. (2021). Sessiz Bahar. (Ç. Güler, Çev.) İzmir: Palme Yayınları

Carter, N. (2018). The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy. Cambridge University Press.

Cox, C. (2014). Synthesizing the Vertical and the Horizontal: A World-Ecological Analysis of ‘the Industrial Revolution’, Part I. Portland State University.

Çelik, Mehmet Ali; Görentaş, Bilal. (2021). Ekolojik Kriz Nedenleri, Tepkileri ve Adaptasyon. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Daniken, E. V. (1974). Tanrıların Arabaları. (Z. Okar, Çev.) İstanbul: Miliyet yayınları.

David R. Keller, F. B. (2000). The Philosophy of Ecology: From Science to Synthesis. Athens: University of Georgia Press.

Elder, B. (2013). Dada, Surrealism, and the Cinematic Effect. Wilfrid Laurier University Press.

Emily Brady, P. P. (2012). Human- Environment Relations Transformative Values in Theory and Practice. Dordrecht: Springer.

Erdoğan, N. E. (1997). Çevre Sorunları Nedenler Çözümler. Ankara: Doruk Yayınları.

Foster, J. B. (2021). Sosyalizm ve Ekoloji Doğanın Dönüşümü Ekolojinn Uzun Bir Tarihi (Cilt 1). (İ. Erman, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları

Farting, S. (2014). Sanatın Öyküsü. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Fowkes, M. (2015). The Green Bloc: Neo-avant-garde Art and Ecology under Socialism. Budapeşte: Central European University Press.

Giacomo D'Alisa, F. D. (2020). Küçülme. (B. Ö. Ayşe Ceren Sarı, Çev.) Metis Yayınevi. 2022 tarihinde alındı

Gombrich, E. (1999). Sanatın Öyküsü. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Guattari, F. (1990). Üç Ekoloji. (A. Atay, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.

Haacke, H. (2016). Working Conditions The Writings of Hans Haacke. MIT Press.

Held, D. (1980). Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermas. California : University of California .

Karavit, C. (2008). Doğadaki İz: Yeryüzü Sanatı. İstanbul: Telos yayıncılık. 2022

Kormondy, E. J. (2012). A Brief introduction to the history of ecology. The American Biology Teacher. University of California Press.

Kristine Stiles, P. S. (1996). Theories and Documents of Contemporary Art A Sourcebook of Artists' Writings. Kaliforniya: University of California Press.

Kurtuluş Yılmaz Genç, M. Ç. (2019). Sanayi Devrimleri. Ankara: Gece Akademi

Laferriere, E., & Stoett, P. J. (2004). International Relations Theory and Ecological Thought. New York: Taylor & Francis.

Marcuse, H. (1997). Tek Boyutlu İnsan. İstanbul: İdea Yayınevi

Melick, T. (2015). Tarih Boyunca Sanat Dünya Sanat Tarihinde Üsluplar ve Akımlar. (D. Ş. Süreyyya Evren, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Merdaner, E. (2016). Joseph Beuys Sanatı ve Felsefesine Bir Bakış. İstanbul: Tekhne Yayınları.

Mesch, C. (2017). Joseph Beuys. Glasgow: Reaktion Books.

Moram, G. (2011). The Biomimetics Process in Artistic Creation. Y. Bar-Cohen içinde, Biomimetics: Nature-Based Innovation (s. 681).

Morris, B. (2018). Antropoloji, Ekoloji ve Anarşizm. (B. Karsak, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.

Morris, B. (2019). Ekolojik İnsancılığın Öncüleri Mumford, Dubos, Bookchin. (B. Esen, Çev.) İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Oelschlaeger, M. (1991). The Idea of Wilderness: From Prehistoy to the Age of Ecology . London: Yale University Press.

Osborne, P. (2021). Kavramdan Sonra: Çağdaş Sanatın Felsefesi. (N. Bingöl, Çev.) İstanbul: Tellekt.

Pam Meecham, J. S. (2000). Modern Art: A Critical Introduction. Londra: Roudledge.

Panofsky, E. (2012). Rönesans Sanatında İnsancıl Temalar. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Pepper, D. (1996). Modern Environmentalism: An Introduction. Londra: Routledge.

Ron Graziani, R. S. (2004). Robert Smithson and the American Landscape. Cambridge,İngiltere: Cambrıdge University Press.

Ross, D. (2018). Aristoteles. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Sezgin, E. (2022). Sanat ve Ekoloji Sanat Yaşam Üretim. İstanbul: İletişim Yayınları

Simonnet, D. (1990). Çevrecilik. (M. S. Şakiroğlu, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları

Steiner, R. (1998). Bees. Barrington: Anthroposophic Press.

Stokols, D. (2018). Social Ecology in the Digital Age: Solving Complex Problems in a Globalized World. Academic Press.

Strauss, D. L. (2010). From Head to Hand: Art and the Manual. Newyork, ABD: Oxford University Press

Şahiner, R. (2013). Sanatta Postmodern Kırılmalar. Ankara: Ütopya Sanat Dizisi.

Thoreau, H. (2015). A Life of the Mind. University of California Press.

Tom Finkelpearl, V. A. (2001). Dialogues in Public Art . Massachusetts: MIT Press.

Turani, A. (2010). Dünya Sanat Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Uslu, İ. (1995). Çevre Sorunları. İstanbul: İnsan Yayınları

Wallen, R. (2012). Ecological Art: A Call for Visionary Intervention in a Time of Crisis. Leonardo, 235-242.

Weintraub, L. (2012). To Life Eco Art In Pursuit of A Sustainable Planet. Kaliforya: Unıversity of California Press.

Wilson, S. (2002). Information Arts Intersections of Art, Science, and Technology. London: MIT Prees.

Woynarski, L. (2020). Ecodramaturgies: Theatre, Performance and Climate Change. Cham, İsviçre: Springer Nature.

Yılmaz, M. (2013). Modernden Postmoderne Sanat. Ankara: Ütopya Yayınevi. 2022 tarihinde alındı

Kitap içi Bölüm

Kohle, H. (2006). The road from Rome to Paris. The birth of a modern Neoclassicism. Jacques Louis David: New Perspectives (s. 71-80). İçinde

Perpinya, N. (2014). Ruins, Nostalgia and Ugliness. Five Romantic Perceptions of the Middle Ages and a Spoonful of Game of Thrones and Avant-garde Oddity. Berlin: Logos Verlag.

Pentecost, C. (2008). Outlifting the Laboratory of Symbolic: Toward a Critical ınventory of Bioart. B. De Costa içinde, Tactical Biopolitics: Art, Activism and Technoscience (s. 110). The MIT Press.

Dergi ve Makaleler

Alladakan, K. (2021, April). Stoicism, a Philosophical Basis for Ecology? Open Access Library Journal, 8(4), 1-14.

Başaran, C., & Kasapoğlu, H. (2018). Kanon: Grek Klasik Heykeltıraşlığında Estetik Arayışı. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Aralık , 2835-2853.

Beklan Çetin, O. (2005). Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik. Sosyo Ekonomi(1), 63-76.

Cannova, P. (2012, May). Thoreau at the Nexus of Republicanism and Environmentalism. Environmental Values, 21(2), 101-124.

Çüçen, A. (2011). Derin Ekoloji. Dergi Park. Cilt.9 sayı: 15

Erck, S. (2022). The Ecological Sustainability of Plato's Republic. Polis: The Journal for Ancient Greek and Roman Political Thought, 50-60.

Ertuğrul Tomsuk, E. (2022). Beuys ve Doğa İlişkisi Bağlamında Sanatın iyileştirici Gücü. Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 907-916.

Glazebrook, T. (2002, Autumn). Karen Warren's Ecofeminism. Ethics and the Environment, 7(2), 62-25.

Hart, S. (1980). The Environmental Movement: Fulfifillment of the Renaissance Prophecy. Natural Resources Journal, 20(3), 5.

Opie, J. (1987, Spring). Renaissance Origins of the Environmental Crisis. Environmental Review, 11(1), 2-17.

Smith, M. (2014). Deep Ecology: What is Said and (to be) Done? Trumpeter, 30(2), 141-156.

Sholis, B. (2007). Agnes Denes. Artforum, 45(9), 50

Stone, M. (2018, January). Plato, Environmental Sustainability, and Social Justice. Athens Journal of Humanities & Arts, 5(1), 105-118.

Yıldız, B. (2016). Marcel Duchamp Eserlerinin Yıkıcı Düzlemi ve Ready MAde'lerdeki Anti Tipografi. Art Sanat(6).

Zengin, H. (2017). Eko-Anarşizm İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz: Kropotkin/Bookchin Örneği. İdealkent, 8(21), 229-258.

İnternet Kaynakları

Agnesdenesstudio. (tarih yok). http://www.agnesdenesstudio.com/works7.html 09 Haziran 2023 Tarihinde alındı

Artnet. (2020). Haziran 2023 tarihinde https://news.artnet.com/art-world/ghent-altarpiece-lamb-1898463 10 Haziran 2023 tarihinde alındı

ASU. (2019, Ocak). https://news.asu.edu/20190114-creativity-asu-artist-james-turrell-partner-masterwork-roden-crater 10 Haziran 2023 tarihinde alındı

Arte.it. (2023). Arte.it: http://www.arte.it/opera/velocità-d-automobile-velocità-n-1-4636 10 Haziran 2023 tarihinde alındı

Artzine. (2022, Ağustos 21). https://www.artazine.com/news/michael-heizer-city-sculpture-nevada 10 Haziran 2023 tarihinde alındı

Biogenic Timestamp. (Tarihsiz). 10 13, 2019 tarihinde Ars Electronica: https://ars.electronica.art/center/en/biogenic-timestamp/ 10 Haziaran 2023 tarihinde alındı

Britannica. (2023). Haziran 2023 tarihinde Britannica: https://www.britannica.com/topic/La-Primavera-Botticelli 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Britannica. (2023, June 14). Britannica: https://www.britannica.com/explore/savingearth/industrial-revolution adresinden alındı 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Britannica. (2023). June 2023 tarihinde Britannica: https://www.britannica.com/topic/environmentalism/Biocentric-schools-of-thought#ref750496 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Britannica. (2023). Britannica: https://www.britannica.com/art/Cubism 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Britannica. (2023). Britannica: https://www.britannica.com/art/Futurism 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Chin, M. (tarih yok). Art21. https://art21.org/read/mel-chin-revival-field/ 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

De Wachter, E. (2021, Temmuz). Tate. Seeds of Change: https://www.tate.org.uk/tate-etc/issue-52-summer-2021/seeds-change 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Edwards, L. (2015, Kasım 30). What Is the Anthropocene? Eos.org: https://eos.org/opinions/what-is-the-anthropocene 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Hubpages. (2022). Haziran 2023 tarihinde https://discover.hubpages.com/travel/Gobekli-Tepe-the-Dawn-of-Civilization 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Kac, E. (Tarihsiz). GFP Bunny. 10 13, 2019 tarihinde Eduardo Kac: http://www.ekac.org/gfpbunny.html#gfpbunnyanchor 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Impart Art. (2023). https://www.impartart.net/education-blogs/georges-braque-houses-at-lestaque-1908 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Intelligent. (2023). http://www.intelligentagent.com/archive/spring_timecap.html 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

McVeigh, R. (2019, April 22). Dazed. How Walter De Maria turned the Earth into an art work: https://www.dazeddigital.com/art-photography/article/43732/1/how-walter-de-maria-turned-the-earth-into-an-art-work-land-art-radical 10 Haziran 2023 tarihinde alındı

Mesch, C. (2022, 7 11). www.arter.org.tr. Arter: https://www.arter.org.tr/e-kitap/Joseph_Beuys.pdf adresinden 12 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır

Metmesum. (2013, Şubat 13). Haziran 2023 tarihinde https://blog.metmuseum.org/cloistersgardens/2013/02/01/natural-symbols/ 12 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır

MoMA. (2023). Haziran 2023 tarihinde https://www.moma.org/collection/works/174564 12 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır

Mozartcultures. (2018). Haziran 2023 tarihinde https://mozartcultures.com/el-greco-toledo-manzarasi/ 12 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır

Mutlu, D. D. (2022, Mayıs 29). Ders Dökümanları. 29.05.2022 tarihinde www.personel.omu.edu.tr: https://personel.omu.edu.tr/docs/ders_dokumanlari/3971_40007_1655.pdf 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Micucci, D. (2012). Art&Antiques. Land Art: Earthworks that Defined Postwar American Art: https://web.archive.org/web/20180327141558/http://www.artandantiquesmag.com/2012/04/land-art-earthworks-postwar-american-art/ 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

National Gallery. (2023). https://nga.gov.au/art-artists/the-kenneth-e-tyler-collection/artists/michael-heizer/ 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Narlow, K. (2021, April 9). Kennarlow. June 2023 tarihinde How Industrial Revolution Humanised Mother Nature: https://kennarlowjpn.medium.com/how-industrial-revolution-humanised-mother-nature-fa683c23a917 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Pereira, L. (2016, Şubat). Widewalls. World Famous Spiral Jetty by Robert Smithson to Become the Official State Work of Art: https://www.widewalls.ch/magazine/spiral-jetty-official-state-work-of-art 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Philipkonski, K. (2002, Ağustos 12). Wired. RIP: Alba, the Glowing Bunny: https://www.wired.com/2002/08/rip-alba-the-glowing-bunny/ 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Pompeiitourguide. (2023). Haziran 2023 tarihinde https://pompeiitourguide.me/2013/04/30/the-doriforo/ 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Publicsmog. (tarih yok). http://www.publicsmog.org 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Rea, N. (2018, Aralık). Artnet. (I. t. Olafur Eliasson Hauls 30 Icebergs to London, Prodüktör) https://news.artnet.com/art-world/olafur-eliasson-ice-watch-london-1416811 1 1 Haziran 2023 tarihinde alındı

Rinaldo, K. (2000, 01 01). Autopoiesis. 10 13, 2019 tarihinde Time Graphics: https://time.graphics/event/360787 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Sterling, B. (2014, 08 03). Synthetic Aesthetics: Investigating Synthetic Biology's Designs on Nature. 10 13, 2019 tarihinde Wired: https://www.wired.com/2014/03/synthetic-aesthetics-investigating-synthetic-biologys-designs-nature/ 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

TCLF. (2023). https://www.tclf.org/pioneer/herbert-bayer 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

www.tate.org.uk. (2022, 7 10). Tate: https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-houses-of-the-shaman-ar00121 adresinden a12 adresin 12 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır

The Art Story. (2023). https://www.theartstory.org/movement/futurism/ 12 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır

The New Art Gallery Walsall. (2018). https://thenewartgallerywalsall.org.uk/exhibition/legacies-jmw-turner-and-contemporary-art-practice/ 12 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır

Theartstory. (2023). https://www.theartstory.org/artist/smithson-robert/ 12 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır

Theartstory. (2023). Theartstory: https://www.theartstory.org/artist/haacke-

Theharrisonstudio. (2023). https://www.theharrisonstudio.net/hog-pasture-survival-piece-1-1970-71 12 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır

Turell, J. (tarih yok). Art21. https://art21.org/read/james-turrell-roden-crater/ 11 Haziran 2023 tarihinde alındı

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Şahin, İ. (2014). 12 Mart'tan 12 Eylül'e 68 Kuşağı Öğrenci hareketi. Yüksek Lisans Tezi. 2022 tarihinde alındı

ÖZGEÇMİŞ

BERNA DOLMACI

Eğitim:

2009-2012 Cemil Midilli Lisesi

2014–2018 DEÜ GSF Resim Bölümü Lisans- (Birincilikle Mezun)

2019 DEÜ GSE Resim Bölümü Yüksek Lisans

Rezidans Programları:

2023 ‘Beton, Hayvan, Deniz’, Kıyı Project, Erenkuş Plajı, Antalya

2022 ‘Mahal Aura’, Antakya,Hatay

2022 ‘Susuz Yaz’,CultureCıvıc Projesi, Odunpazarı, Eskişehir

2021 ‘Mahal Aura Projesi, Kavaklıdere, Manisa

2020 ‘Misi ’nin Florası’, Rezidans, Misi Köyü, Bursa

2019 ‘Kağıt Oyunu’ 3.Nilüfer Sanat Çalıştayı, Misi köy, Bursa

Solo Sergiler:

2023 ‘Uzak’ta Kalana, Veda’ , Vision Art Galeri, Beşiktaş, İstanbul

2020 ‘ İstila’, Enstalasyon, Balconnection, Solo Sergi, Alsancak, İzmir

2018 ‘Otonom’ Enstalasyon, Solo Sergi, Kendine Ait Bir Oda Projesi, İzmir

Ödüllü Sergiler:

2018 BASE 2018 Sergisi, Galata Rum Okulu, İstanbul

2018 Rota Sanat Yarışması Sergisi, Ayvansaray Üniversitesi Galerisi-Plato Sanat, İstanbul

2018 ‘4.Genç Sanat’ Güncel Sanat Yarışması Sergisi, CerModern, Ankara

2018 ‘36.Günümüz Sanatçıları’ sergisi, Akbank Sanat, İstanbul

Karma Sergiler:

2023 ‘Beton, Hayvan, Deniz’, Kıyı Project, Erenkuş Plajı, Antalya

2022 ‘Döngü’, Gru Art Galeri, Urla izmir

2022 ‘Mahal Aura’, Hatay, Antakya

2022 ’Sussuz Yaz’, Culturecivic Projesi, Odunpazarı, İzmir

2022 ‘Bana Yalan Söylediler’, Alsancak, İzmir

2021 ‘Tepenin Sonundan Sonra’ Sergisi, Alsancak, İzmir

2021 ‘Mahal Aura’ Sergisi, Alsancak, İzmir

2021 ‘Atık-sız’ Sergisi, Halkbank Üreten Kadınlar Türkiye Zirvesi, Hilton Bomonti Otel, Şişli, İstanbul

2021 ‘Mesafe’ Sergisi, Globlokal Era, Alsancak, İzmir

2021 ‘Atığın ihtimali: Biçim ve Süreç’, Dijital Platform Sergisi

2020 ‘Mesafe’ Sergisi, Karma Sergi, Hatay, İzmir

2020 ‘ Tepe Dünya’, Globlokal Era, Alsancak, İzmir

2020 ' Evin-de Hali', Dijital Platform Sergisi

2020 ‘Görünür Muamma’, Galeri A, Alsancak, İzmir

2019 ‘Hikaye ve Bellek’ Kendine Ait Bir Oda Projesi, Barboros Köyü, İzmir

2018 ‘Darağaç Burada’ Sergisi, TÜYAP Sanat Fuarı, İstanbul

2018 ‘Darağaç III’ Sergisi, Umurbey, İzmir

2018 ‘Buluşma’ Baskı Sergisi, Kendine Ait Bir Oda Projesi, İzmir

2018 ‘ Siyah Görünümler’ Buca Belediyesi Kültür ve Sanat Merkezi, İzmir